

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ, Μ. ΜΑΡΘΑΡΗ, Χ. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ
C. DOUMAS, M. MARTHARI, C. TELEVANTOU

**ΜΟΥΣΕΙΟ
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΘΗΡΑΣ
MUSEUM OF
PREHISTORIC THERA**

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ / BRIEF GUIDE

Αγγλική μετάφραση: Α. ΝΤΟΥΜΑ

English translation: A. DOUMAS

Φωτογραφίες: Γ. ΠΑΤΡΙΚΙΑΝΟΣ

Photographs: Y. PATRIKIANOS

Φωτογραφίες 1, 41, 42, 85, 86: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ

Photographs 1, 41, 42, 85, 86: AKROTIRI PHOTOGRAPHIC ARCHIVE

Σχεδια 30α, 31α: Κ. ΗΛΙΑΚΗΣ

Drawings 30a, 31a: K. ILIAKIS

Καλλιτεχνική επιμέλεια: Δ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΟΥ

Art director: D. CHRISOSTOMIDOU

Παραγωγή / Production: GRAPHICON

Εικόνα εξωφύλλου

Τοιχογραφία Οικίας Γυναικών (λέπτομέρεια)

Frontispiece

Wall-painting from the House of the Ladies (detail)

© 2000 ΚΑ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
XXI EPHORATE OF PREHISTORIC AND CLASSICAL ANTIQUITIES

© 2007 ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ, Πανεπιστημίου 57, 105 64 Αθήνα
ARCHAEOLOGICAL RECEIPTS FUND
PUBLICATIONS DEPARTMENT, Panepistimiou 57, 105 64 Athens
www.tap.gr

ISBN 978-960-214-585-2

ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΘΗΡΑΣ
MUSEUM OF PREHISTORIC THERA

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ / BRIEF GUIDE

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ, Μ. ΜΑΡΘΑΡΗ, Χ. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ
C. DOUMAS, M. MARTHARI, C. TELEVANTOU

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΑΘΗΝΑ 2007

MINISTRY OF CULTURE
XXI EPHORATE OF PREHISTORIC AND CLASSICAL ANTIQUITIES
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY AT ATHENS
ATHENS 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ / CONTENTS

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
FOREWORD	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ / Μ. ΜΑΡΘΑΡΗ	12
INTRODUCTION / M. MARTHARI	13
Α. Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ / Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ	16
A. THE DISCOVERY OF AN ARCHAEOLOGICAL SITE / C. DOUMAS	16
Β. Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ / Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ	18
B. THE GEOLOGY OF THERA / C. DOUMAS	18
Γ. Η ΘΗΡΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΩΣ ΤΗ ΣΕΙΣΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ / Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ ΚΑΙ Μ. ΜΑΡΘΑΡΗ	20
C. THERA FROM THE NEOLITHIC AGE TO THE SEISMIC DESTRUCTION / C. DOUMAS AND M. MARTHARI	20
Δ. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΚΜΗ ΤΗΣ / Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ	30
D. THE CITY AT AKROTIRI DURING ITS HEYDAY / C. DOUMAS	30
Δ1. ΕΝΑ ΑΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ / Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ	30
D1. AN URBAN CENTRE / C. DOUMAS	30
Δ2. ΜΙΑ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ / Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ	32
D2. AN EMERGENT BUREAUCRACY / C. DOUMAS	32
Δ3. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΜΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΔΗΣ ΤΕΧΝΗ / Χ. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ	36
D3. WALL-PAINTINGS: A MONUMENTAL ART / C. TELEVANTOU	36
Δ4. ΚΕΡΑΜΙΚΗ: ΑΦΘΟΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ / Μ. ΜΑΡΘΑΡΗ	52
D4. POTTERY: HINTS OF ABUNDANCE AND LUXURY / M. MARTHARI	52
Δ5. ΑΠΟ ΤΗ ΘΗΡΑΪΚΗ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗ ΘΗΡΑΪΚΗ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ / Μ. ΜΑΡΘΑΡΗ	62
D5. FROM THERAN VASE-PAINTING TO THERAN WALL-PAINTING / M. MARTHARI	62
Δ6. ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ: Η ΛΑΜΠΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ / Χ. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ	66
D6. JEWELLERY: HINTS OF SPLENDOROUS APPEARANCE / C. TELEVANTOU	66
Δ7. ΕΝΑ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ / Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ ΚΑΙ Χ. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ	68
D7. A COSMOPOLITAN BRONZE AGE PORT / C. DOUMAS AND C. TELEVANTOU	68

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΘΗΡΑΣ δεν αποτελεί ένα συνηθισμένο περιφερειακό μουσείο. Το ειδικό περιεχόμενό του, τα αριστουργήματα της τέχνης του προϊστορικού Αιγαίου, όπως είναι οι περίφημες τοιχογραφίες της Θήρας και το μοναδικό ως σήμερα χρυσό ειδώλιο αιγάγρου, το καθιστούν αντίστοιχο του Μουσείου της Ακρόπολης για την Κλασική Ελλάδα (γλυπτός διάκοσμος του Παρθενώνα) και του Μουσείου της Βεργίνας για τη Βόρεια Ελλάδα (θησαυροί τάφων, τοιχογραφίες).

Το μουσείο όμως αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, όχι μόνο επειδή στεγάζει τα έργα τέχνης ενός από τα πιο αναπτυγμένα αστικά κέντρα του αιγαιακού κόσμου, του Ακρωτηρίου της Θήρας στην περίοδο της μεγάλης ακμής του (17ος αι. π.Χ.), αλλά επειδή τα έργα αυτά καθώς και τα λοιπά εκθέματα αποκάλυψε η ανασκαφική σκαπάνη σε εξαιρετική κατάσταση διατήρησης. Το Ακρωτήριο θάφτηκε πριν από 3.600 χρόνια περίπου κάτω από τα υλικά που εκτοξεύτηκαν από το ηφαίστειο της Θήρας. Τα υλικά αυτά διαφύλαξαν την πόλη ζωντανή ως τις μέρες μας με τα τοιχογραφημένα της κτίρια που σώζονται ως το ύψος του τρίτου και τέταρτου ορόφου και τα αντικείμενα που περιείχαν, ακέραια τα περισσότερα, στη θέση που τα άφησαν οι κάτοικοι όταν εγκατέλειψαν την πόλη. Το Ακρωτήριο, που ονομάστηκε για τους λόγους αυτούς προϊστορική Πομπηία και άρχισε να αποκαλύπτεται ανασκαφικά από τον καθηγητή Σπυριδώνα Μαρινάτο το 1967, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της χώρας. Το μουσείο μπορεί να θεωρηθεί ως μια προέκταση του αρχαιολογικού χώρου αφού στεγάζει τις τοιχογραφίες αλλά και τα κινητά ευρήματα που προήλθαν από την ανασκαφή του. Παράλληλα φιλοξενεί ευρήματα από πολλές άλλες θέσεις της Θήρας που χρονολογούνται από την 5η χιλιετία π.Χ. (Νεότερη Νεολιθική περίοδος) ως το 17ο αι. π.Χ. και δείχνουν το πέρασμα των ποικίλων πολιτισμών από το Αιγαίο σε μια μακρά περίοδο της προϊστορίας.

Η σύλληψη της ιδέας για την ανέγερση τοπικού μουσείου αποκλειστικά για τα ευρήματα των ανασκαφών του Ακρωτηρίου ανήκει στον ανασκαφέα του, καθηγητή Σπυριδώνα Μαρινάτο. Το οικοπέδο δωρήθηκε από το Νομικείο Ξενοδοχείο του αείμνηστου Ευάγγελου Νομικού, υπό τον όρο ότι εντός πενταετίας θα κτιζόταν το μουσείο. Σε σχέδια που εξεπόνησε ο αρχιτέκτων Ιωάννης Κουμανούδης η ανέγερση του κτιρίου άρχισε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και μετά από διακοπή των εργασιών για ένα διάστημα ολοκληρώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Μετά την παραλαβή του κτιρίου από τις υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και την έναρξη της μελέτης για την έκθεση των ευρημάτων του Ακρωτηρίου (1983) εντοπίστηκαν τα – λειτουργικά κυρίως – προβλήματα που παρουσίαζε το κτίριο και άρχισε η προσπάθεια επίλυσής τους. Με χορηγία της Εταιρείας Ιω. Μπουτάρης και Υιός συντάχθηκε προμελέτη για λογαριασμό της Αρχαιολογικής Εταιρείας από την αρχιτέκτονα κα Αγνή Κουβελά που περιελάμβανε προτάσεις μειζόνων αλλαγών στο κτίριο, η οποία δεν εγκρίθηκε. Τελικά με κάποιες αλλαγές που έγιναν στο κτίριο με την ευθύνη και επίβλεψη των Διευθύνσεων Μελετών Μουσείων και Εκτελέσεως Έργων Μουσείων του Υπουργείου Πολιτισμού, το κτί-

ριο παραδόθηκε διοικητικά στην ΚΑ΄ Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων και Σάμου το 1998 και το 1999, Τον Αυγούστο του 1999 διατέθηκαν στην Εφορεία και οι σχετικές πιστώσεις για την οργάνωση της έκθεσης.

Η οργάνωση της έκθεσης άρχισε αμέσως και περατώθηκε σε ένα οκτάμηνο. Σύμφωνα με το μουσειολογικό σχεδιασμό μας ο δεύτερος όροφος του κτιρίου (τρίτη στάθμη), εμβαδού 600 τ.μ., διατέθηκε για τη μόνιμη έκθεση και ο πρώτος όροφος του κτιρίου (δεύτερη στάθμη) κρίθηκε καταλληλότερος για τη διοργάνωση περιοδικών εκθέσεων ώστε να υπάρχει η δυνατότητα να ανακυκλώνεται το πολυπληθές υλικό των αποθηκών που καταλαμβάνουν το ισόγειο του κτιρίου (πρώτη στάθμη).

Για τις ανάγκες της έκθεσης χρειάστηκε η ανάπλαση του εκθεσιακού χώρου. Ανταποκρινόμενη στο κάλεσμά μας η κα Αγνή Κουβελά κατάφερε με ευρηματικές λύσεις και εντατική εργασία να καταστεί το εσωτερικό του δεύτερου ορόφου (3η στάθμη) ενός κτιρίου του 1970 κατάλληλο για μια έκθεση του 2000.

Την οικονομική διαχείριση του έργου είχε η επικεφαλής του λογιστηρίου της ΚΑ΄ Εφορείας Αρχαιοτήτων κα Μαρία Γλαρέτζου, η συμβολή της οποίας υπήρξε πολύτιμη σε όλα τα στάδια των εργασιών.

Μια σημαντική εργασία στην πορεία του έργου ήταν η επιστροφή της πλειονότητας των ευρημάτων του Ακρωτηρίου που φιλοξενούνταν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στη Θήρα. Η εργασία αυτή κατέστη δυνατή χάρη στην εξαιρετική συνεργασία με το διευθυντή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Δρ. Γιάννη Τουράτσογλου και την επιμελήτρια της Προϊστορικής Συλλογής του Μουσείου Δρ. Λένα Παπάζογλου. Μέσα στα πλαίσια της συνεργασίας αυτής έγινε και η μετακίνηση του συντηρητή του Εθνικού κ. Κώστα Πανταζή, η συμβολή του οποίου στην προετοιμασία των εκθεμάτων για την έκθεση υπήρξε ιδιαίτερα χρήσιμη.

Στο μουσείο εκτός από τα αρχαιολογικά αντικείμενα εκτίθενται και απολιθώματα φυτών, η επιλογή και η προσφορά των οποίων οφείλεται στον καθηγητή παλαιοβοτανολογίας κ. Ευάγγελο Βελιτζέλο.

Ένας μεγάλος όγκος εργασίας αφορούσε στη συντήρηση των εκθεμάτων. Τα περισσότερα από αυτά ήταν συντηρημένα στο παρελθόν, σχεδόν όλα όμως είχαν ανάγκη νέων επεμβάσεων.

Τις τοιχογραφίες ανέλαβαν οι έμπειροι συντηρητές της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού και συνεργάτες της ανασκαφής από την εποχή του Σπυρίδωνος Μαρινάτου κ. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, κ. Παναγιώτης Δρίτσας και κ. Σταύρος Αγγελίδης, καθώς και η κα Σοφία Μίνου με βοηθούς τις κες Αγγελική Αλεφραγκή, Μαρίνα Παπαπέτρου, Γεωργία Βελλιανίτη, Ελένη Αναστασέλλη και Ευαγγελία Καλαμπούκη. Με τη ζωγραφική αποκατάσταση των νέων συμπληρώσεων στις τοιχογραφίες ασχολήθηκε ο ζωγράφος κ. Κώστας Τσαΐρης.

Την προετοιμασία των πολυάριθμων κεραμικών ευρημάτων ανέλαβε με ιδιαίτερη φιλοτιμία ο αρχισυντηρητής της Εφορείας και της ανασκαφής του Ακρωτηρίου κ. Λούκας Αλεφραγκής συνεπικουρούμενος από την κα Αντιγόνη Αγγελίδη.

Με τη συντήρηση των λίθινων και ορισμένων χάλκινων ευρημάτων ασχολήθηκε ο συντηρητής της Εφορείας κ. Γιάννης Σταϊκόπουλος.

Η μετάφραση των εποπτικών κειμένων και των εντύπων του μουσείου από τα ελληνικά στα αγγλικά οφείλεται στην κα Αλεξάνδρα Ντούμα. Η καλλιτεχνική επιμέλεια του οδηγού, του πολύπτυχου, της αφίσας και της πρόσκλησης είναι έργο της κας Δώρας Χρυσοστομίδου. Οι φωτογραφίες των εντύπων ανήκουν στο φωτογράφο κ. Γιάννη Πατρικιάνο.

Για τη γραμματειακή υποστήριξη της έκθεσης εργάστηκαν οι διοικητικοί υπάλληλοι της Εφορείας Κυκλάδων κα Άσπα Μάλλη, κα Βιβή Σεμελίδη και κα Τασία Σταϊκοπούλου ενώ βοήθησαν και οι κες Ρένα Μαυρίκου και Στέλλα Γεωργαλά.

Ο αρχιφύλακας του μουσείου κ. Ευθύμιος Βλαβιανός έδωσε, όπως πάντα, τον καλύτερο εαυτό του για την υλοποίηση του έργου. Οι φύλακες κ. Πέτρος Πελέκης, κα Αγάπη Σιγάλα, κα Μαρία Λυγνού και οι νυκτοφύλακες του μουσείου κ. Γιάννης Σιγάλας και κ. Μανώλης Καφούρος εργάστηκαν με εξοντωτικά ωράρια για την περάτωση του έργου.

Σε όλους τους παραπάνω απευθύνουμε τις θερμές μας ευχαριστίες.

Οι συγγραφείς

FOREWORD

THE MUSEUM OF PREHISTORIC THERA is no ordinary provincial museum. Its special contents, masterpieces of art in the prehistoric Aegean, such as the famous wall-paintings and the unique gold ibex figurine, place it on a par with the Acropolis Museum for Classical Hellas (Parthenon sculptures) and the Vergina Museum for Northern Greece (tomb treasures and wall-paintings).

The Museum of Prehistoric Thera is important not only because it houses works of art from one of the foremost urban centres in the Aegean world, at Akrotiri on Thera, in the period of its heyday (17th c. BC), but also because these works, as well as the other objects brought to light by the archaeologist's spade, are in an excellent state of preservation. The city at Akrotiri was buried some 3,600 years ago under the pumice and tephra ejected in the eruption of the Thera volcano, which have protected it to this day. Three- and four-storey buildings still stand, with their mural decoration and the objects inside them – in situ – and frequently intact. This is why the city uncovered at Akrotiri, excavation of which was begun by Professor Spyridon Marinatos in 1967, has been dubbed the prehistoric Pompeii of the Aegean. Akrotiri is one of the leading archaeological sites in Greece and the Thera Museum can be considered as an extension of it, since it houses wall-paintings and movable finds recovered from there. It also houses artefacts from several other sites on Thera, which date from the 5th millennium BC (Late Neolithic period) to the 17th century BC and bear witness to island's participation in cultural developments in the Aegean over a long period of prehistory.

The idea of building a local museum exclusively for the finds from the excavations at Akrotiri was conceived by Professor S. Marinatos. The plot of land was donated by the owner of the Nomikeion Hotel, Mr Evangelos Nomikos, on condition that a museum be erected within five years. Building commenced in the early 1970s, to plans by the architect Dr Ioannis Koumanoudis, and after a long interruption, was completed in the early 1980s.

After the technical services of the Ministry of Culture took receipt of the building and preparations for the exhibition began (1983), certain problems, mainly functional, became apparent and measures to solve them were initiated. Thanks to a donation from the company I. Boutaris and Son, the Archaeological Society at Athens commissioned the architect Agni Kouvela to prepare a preliminary study for redesigning the Museum's interior. This proposal was submitted to the Ministry of Culture but not implemented. Some changes were eventually made to the Museum, under the responsibility and supervision of the Directorates of Museum Planning and Execution of Museum Works of the Ministry of Culture, and the building was handed over administratively to the XXI Ephorate of Antiquities for the Cyclades and Samos in the years 1998 and 1999. In September of 1999 funds were made available for organizing the exhibition.

Work began immediately and was completed within eight months. The permanent exhibition is mounted in the second storey (level 3) of the building, while the first storey (level 2) was considered more suitable for temporary exhibitions, which will provide

the opportunity for displaying much of the abundant material in the Museum store-rooms (level 1).

The architect Agni Kouvela responded to our invitation to undertake the necessary remodelling of the exhibition space. With her imaginative ideas, inventive solutions and industry, she has succeeded in creating in the interior of a 1970s building, an area of 600 m² appropriate to the demands of the 21st century.

The finances of the project were managed by the head of the accounts office of the XXI Ephorate of Antiquities, Mrs Maria Glaretzou, whose contribution was invaluable at all stages.

A significant event in the course of the project was the return to Thera of most of the finds from the Akrotiri exhibition in the National Archaeological Museum, Athens. This was made possible thanks to the excellent co-operation with the Director of the National Archaeological Museum, Dr Yannis Touratsoglou, and the Curator of the Prehistoric Collection, Dr Lena Papazoglou. In the same spirit of collaboration the National Museum sent the conservator Kostas Pantazis temporarily to Thera; his help in preparing the finds for the exhibition was most valuable.

The fossil plants exhibited in the Museum were selected and presented by the Professor of Palaeobotany, Evangelos Velitzelos, to whom we are most grateful.

Much of the preparatory work for the exhibition concerned the conservation of the exhibits. Virtually all had been conserved in the past but required new interventions. The wall-paintings were undertaken by the experienced conservators of the Directorate of Conservation of Antiquities of the Ministry of Culture and members of the excavation personnel since the days of Marinatos, Iakovos Michailidis, Panayotis Dritsas and Stavros Angelidis, along with Sophia Minou and the assistants Angeliki Alefrangi, Marina Papapetrou, Georgia Vellianiti, Eleni Anastelli and Evangelia Kalamboki. Minor restorations of the new additions to the wall-paintings were made by the painter Kostas Tsairis. The numerous pottery finds were treated with characteristic conscientiousness by the chief restorer of the XXI Ephorate and the Akrotiri Excavation, Loukas Alefrangis, helped by Antigone Angelidi. Conservation works on the stone artefacts and some of the bronzes was carried out by the conservator of the XXI Ephorate, Yannis Staikopoulos.

The texts of the information panels, the brochure and the brief guide to the Museum were translated into English by Alexandra Doumas. The brochure, guidebook, poster and invitations were designed by Dora Chrysostomidou and the photographs for these were taken by the photographer Yannis Patrikianos.

The administrative staff of the XXI Ephorate, Aspa Malli, Vivi Semelidi and Tasia Staikopoulou provided secretarial support for the exhibition, while Rena Mavrikiou and Stella Georgala helped in many ways.

The chief guard of the Museum of Prehistoric Thera, Efthymios Vlavianos gave of his best, as always, in bringing the project to fruition. The guards Petros Pelekis, Agapi Sigala and Maria Lygnou as well as the night-guards Yannis Sigalas and Manolis Kafouros worked well beyond the call of duty to ensure that the Museum was ready on time.

We thank them all most warmly.

The authors

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΘΗΡΑΣ φιλοξενεί ευρήματα που προέρχονται από τις ανασκαφές της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας στο Ακρωτήρι και τις παλαιές ανασκαφές του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στη θέση Ποταμός, από τις ανασκαφές της ΚΑ΄ Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων και Σάμου σε διάφορες θέσεις της Θήρας, από περιουλλογές και παραδόσεις.

Η έκθεση δομείται σε τέσσερις ενότητες που αναφέρονται στην ιστορία της έρευνας της προϊστορικής Θήρας, στη γεωλογική ιστορία της Θήρας, στην πορεία της νήσου από τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο (4500 π.Χ.) ως τις αρχές της Υστεροκυκλαδικής Ι περιόδου (αρχές 17ου αι. π.Χ.) και στην περίοδο ακμής του Ακρωτηρίου (ώριμη ΥΚ Ι περίοδος, 17ος αι. π.Χ.). Ειδικότερα η περίοδος ακμής του Ακρωτηρίου ζωντανεύει με την ανάπτυξη επι μέρους τομέων, όπως είναι η πολεοδομική και αρχιτεκτονική μορφή της πόλης και η συγκρότησή της σε αστικό κέντρο, οι γραφειοκρατικές δομές της, η ανάπτυξη της μνημειώδους τέχνης της τοιχογραφίας, η πολύμορφη, πλούσια κεραμική της, τα περίτεχνα κοσμήματα, η αλληλεπίδραση αγγειογραφίας και τοιχογραφίας και το σύνθετο πλέγμα των σχέσεων του Ακρωτηρίου και της Θήρας με τον έξω κόσμο.

Τα εκθέματα περιλαμβάνουν απολιθώματα φυτών που ευδοκίμουν πριν από την εμφάνιση του ανθρώπου στη Θήρα και αρχαιολογικά αντικείμενα. Στα πρωιμότερα εκθέματα συγκαταλέγονται νεολιθική κεραμική, πρωτοκυκλαδικά μαρμάρια ειδώλια και αγγεία από νεκροταφείο στην περιοχή Φηρών και από το Ακρωτήρι, πρωτοκυκλαδική κεραμική που περιλαμβάνει και ενδιαφέροντα ευρήματα της μετάβασης από την ΠΚ ΙΙ στην ΠΚ ΙΙΙ περίοδο (Ομάδα Καστριού) από τις νησίδες των Χριστιανών και από το Ακρωτήρι (3300-2000 π.Χ.), μεσοκυκλαδική κεραμική με μια σειρά εντυπωσιακών πτηνόμορφων πρόχων – πολλές από τις οποίες είναι διακοσμημένες με χελιδόνια – από τον Φτέλλο, τον Άγιο Ιωάννη Ελεήμονα, το Μεγαλοχώρι και το Ακρωτήρι (20ός-18ος αι. π.Χ.) και δείγματα της πρώιμης κυκλαδικής χαλκοτεχνίας από τις δύο τελευταίες θέσεις.

Ανάμεσα στα πολυάριθμα εκθέματα της περιόδου ακμής της πόλης του Ακρωτηρίου (17ος αι. π.Χ.) διακρίνονται τα γύψινα εκμαγεία επίπλων, τα είδη οικοσκευής, τα χάλκινα σκεύη, εργαλεία και όπλα, τα αντικείμενα που μαρτυρούν την άσκηση μεταλλοτεχνίας, τα σφραγίσματα, οι σφραγίδες και οι πινακίδες της Γραμμικής Α γραφής: εντυπωσιάζουν τα μεγαλοπρεπή τοιχογραφικά σύνολα (τοιχογραφία Γυναικών και Παπύρων, τοιχογραφία Πιθήκων) και αποσπάσματα άλλων (“Αφρικανός”, Σεβίζοντες Πίθηκοι, Πτηνό, φυτικά θέματα). Τέλος, κινούν το ενδιαφέρον τα πολυπληθή και πολυτελή πήλινα σκεύη συμπεριλαμβανομένου του περίφημου πίθου με τον ταύρο, λίθινα και πήλινα αγγεία εισηγμένα από διάφορες περιοχές του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου και το μοναδικό χρυσό ειδώλιο αιγάγρου.

Με την έκθεση γίνεται μια προσπάθεια να σκιαγραφηθεί η πορεία της Θήρας στους προϊστορικούς χρόνους μέσω επιλεγμένων ευρημάτων από τις χιλιάδες που υπάρχουν στις αποθήκες, μια πορεία δυναμική και δημιουργική που κατέστησε το νοτιότερο νησί των Κυκλάδων ένα από τα σπουδαιότερα αιγαιακά κέντρα κατά το 18ο και 17ο αι. π.Χ.

M. ΜΑΡΘΑΡΗ

INTRODUCTION

THE MUSEUM OF PREHISTORIC THERA houses finds from the excavations at Akrotiri, conducted under the auspices of the Archaeological Society at Athens, the earlier excavations at Potamos, made by members of the German Archaeological Institute at Athens, and rescue excavations at various other sites on the island, carried out by the XXI Ephorate of Antiquities for the Cyclades and Samos, as well as objects discovered fortuitously or handed over.

The exhibition is structured in four units, referring to the history of research on Thera, the geology of Thera, the island's history from the Late Neolithic (4500 BC) to the Late Cycladic I period (early 17th c. BC) and the heyday of the city at Akrotiri (mature LC I period, 17th c. BC). In the last unit in particular, various aspects are presented, such as the plan and architecture of the city and its organization as an urban centre, the emergent bureaucratic system, the development of the monumental art of wall-painting, the rich and diverse pottery repertoire, the elegant jewellery, the reciprocal influences between vase-painting and wall-painting, and the city's and the island's complex network of contacts with the outside world.

The exhibits include fossils of plants that flourished before the human habitation of Thera and archaeological objects. Among the earliest pieces are Neolithic pottery, Early Cycladic marble figurines, Early Cycladic pottery – including interesting pieces of the transitional phase from LC II to LC III period (Kastri group) from the Christiana islets and Akrotiri (3300-2000 BC), – Middle Cycladic pottery with a series of impressive bird jugs – many of them decorated with swallows – from Ftellos, Aghios Ioannis Eleemon, Megalochori and Akrotiri (20th-18th c. BC), and Early Cycladic metal artefacts from the last two sites.

Noteworthy among the numerous exhibits from the period when the city at Akrotiri was at its zenith (17th c. BC) are the plaster casts of furniture, the household equipment, the bronze vessels, tools and weapons, the objects that bear witness to the practice of metalworking, the sealings, seals and Linear A tablets. Impressive too are the magnificent wall-painting ensembles (wall-painting of Ladies and Papyri, wall-painting of the Blue Monkeys) and fragments of others (the 'African', Adorant Monkeys, Bird, floral motifs). Last, there are numerous and luxurious clay vases including the remarkable pithos with the bull, vases of stone and of clay imported from different parts of the Aegean and the Eastern Mediterranean, and the gold ibex figurine, a remarkable recent find.

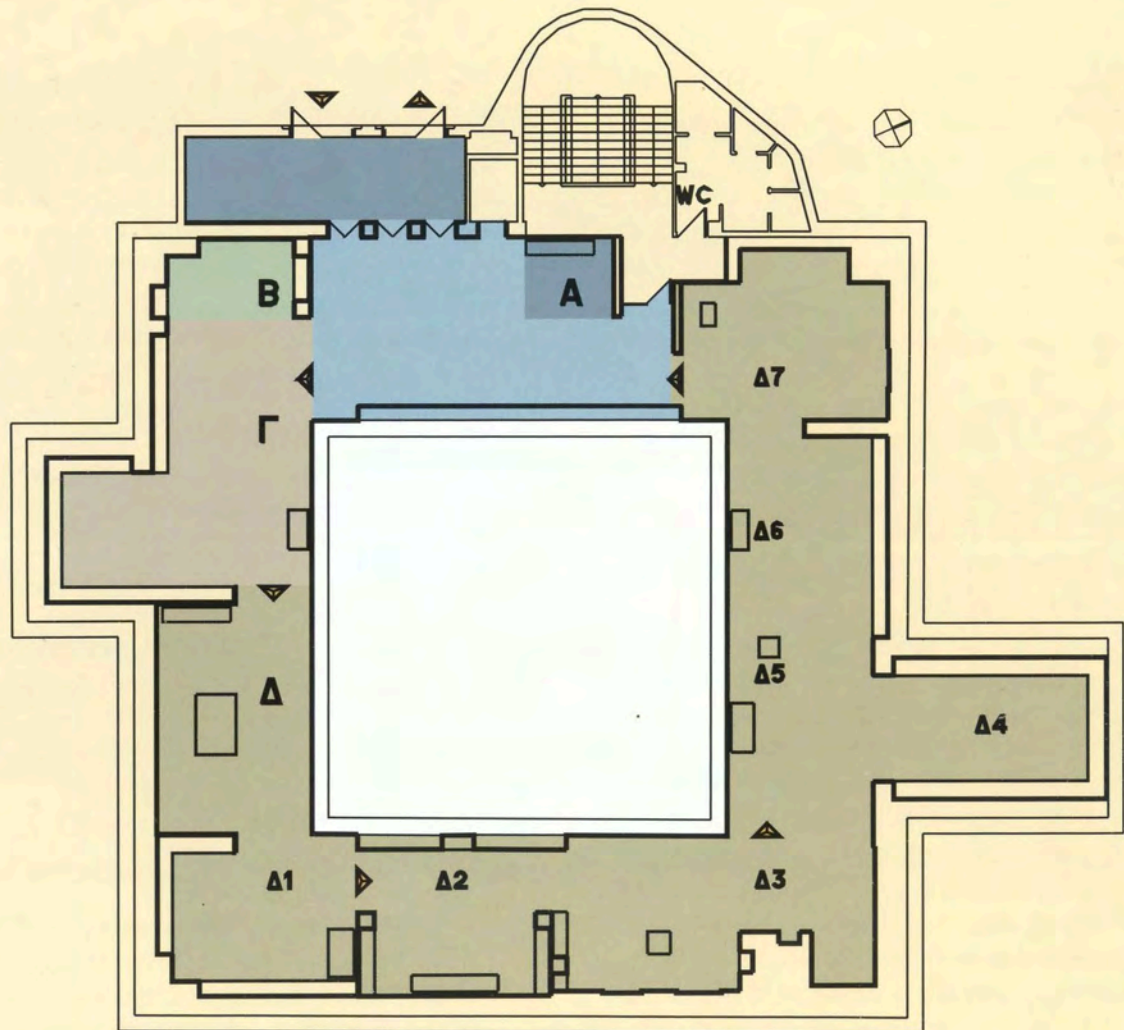
The exhibition endeavours to sketch the course of Thera in prehistoric times, through selected finds from the thousands in the storerooms. This was a dynamic and creative course which established the city at Akrotiri as one of the most important centres in the Aegean during the 18th and 17th centuries BC.

M. MARTHARI

- **A. Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ**
THE DISCOVERY OF AN ARCHAEOLOGICAL SITE
- **B. Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ**
THE GEOLOGY OF THERA
- **Γ. Η ΘΗΡΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΩΣ ΤΗ ΣΕΙΣΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ**
THERA FROM THE NEOLITHIC AGE TO THE SEISMIC DESTRUCTION
- **Δ. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΚΜΗ ΤΗΣ**
THE CITY AT AKROTIRI DURING ITS HEYDAY
  - Δ1. ΕΝΑ ΑΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ**
AN URBAN CENTRE
  - Δ2. ΜΙΑ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ**
AN EMERGENT BUREAUCRACY
  - Δ3. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΜΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΔΗΣ ΤΕΧΝΗ**
WALL-PAINTINGS: A MONUMENTAL ART
  - Δ4. ΚΕΡΑΜΙΚΗ: ΑΦΘΟΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ**
POTTERY: HINTS OF ABUNDANCE AND LUXURY
  - Δ5. ΑΠΟ ΤΗ ΘΗΡΑΪΚΗ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗ ΘΗΡΑΪΚΗ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ**
FROM THERAN VASE-PAINTING TO THERAN WALL-PAINTING
  - Δ6. ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ: Η ΛΑΜΠΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ**
JEWELLERY: HINTS OF SPLENDOROUS APPEARANCE
  - Δ7. ΕΝΑ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ**
A COSMOPOLITAN BRONZE AGE PORT

ΚΑΤΟΨΗ ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΥ ΧΩΡΟΥ / PLAN OF THE EXHIBITION AREA

A. Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

A. THE DISCOVERY OF AN ARCHAEOLOGICAL SITE

X. ΝΤΟΥΜΑΣ / C. DOUMAS

Την ανασκαφή στο Ακρωτήριο άρχισε ο καθηγητής Σπ. Μαρινάτος στα 1967 και τη συνέχισε ως το θάνατό του το 1974. Κίνητρό του υπήρξε η επιθυμία να επιβεβαιώσει τη θεωρία του, ότι η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας συνετέλεσε στην κατάρρευση του Μινωικού πολιτισμού στην Κρήτη. Οι ενδείξεις που τον ενθάρρυναν προέρχονταν από παλιότερες έρευνες που είχαν φέρει στο φως προϊστορικά ερείπια:

- Στη Θηρασιά το 1867 με την εξόρυξη θηραϊκής γης στο ορυχείο του Δημητρίου Αλαφούζου για τις ανάγκες της διανοιγόμενης τότε διώρυγας του Σουέζ.
- Στη θέση Φαβατάς της περιοχής του Ακρωτηρίου το 1870 από τη Γαλλική Αρχαιολογική σχολή.
- Στη θέση Ποταμός της περιοχής του Ακρωτηρίου το 1899/1900 από τη Γερμανική αποστολή υπό τον Hiller von Gaertringen που διενεργούσε τις ανασκαφές στην Αρχαία Θήρα.

Στον εντοπισμό της θέσης για την έναρξη της ανασκαφής τον βοήθησαν οι πληροφορίες του φιλόρχαιου τεχνίτη ανασκαφών από το Καμάρι Ν. Πελέκη και του αγροφύλακα του Ακρωτηρίου Ευστ. Αρβανίτη.

Την προτίμηση του Ακρωτηρίου από άλλες θέσεις με επιφανειακές ενδείξεις ο Μαρινάτος εβάσισε στο ότι:

- Στο πεδινότερο τμήμα του νησιού πριν από την έκρηξη του ηφαιστείου, η περιοχή εξασφάλιζε την επιβίωση του οικισμού με την καλλιέργεια της γης.
- Στο νοτιότερο άκρο του νησιού η θέση του αρχαίου οικισμού προστατευόταν από τους επικρατούντες βόρειους ανέμους και παρείχε ασφαλές αγκυροβόλιο σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες.
- Η συχνά ορατή Κρήτη από τη θέση αυτή μπορούσε να αποτελέσει κίνητρο για την ανάπτυξη ναυτιλιακών δραστηριοτήτων και στενών εμπορικών σχέσεων με τη μεγαλόνησο.

Excavations at Akrotiri were begun in 1967 by Professor Spyridon Marinatos, who continued work at the site until his death in 1974. His motive was to confirm his theory that the eruption of the Thera volcano was responsible for the collapse of the Minoan Civilization in Crete. He was encouraged by the fact that earlier investigations had brought to light prehistoric ruins:

- On Therasia, in 1867, in the course of extracting pozzuolana from the D. Alafouzou's quarry, for use in the construction of the Suez Canal.
- At Favatas near Akrotiri, in 1870, by a team from the French Archaeological School at Athens.
- At Potamos near Akrotiri, in 1899/1900, by a German mission led by Hiller von Gaertringen, who was excavating Ancient Thera.

Information from N. Pelekis, an excavation technician from Kamari, and E. Arvanitis, field-guard of Akrotiri, helped Marinatos to locate the site.

Other factors taken into consideration were:

- The proximity to the island's largest plain before the volcanic eruption, which had cultivable land to sustain the settlement.
- The protection from the prevailing north winds and provision of safe anchorage in bad weather.
- The frequent visibility of Crete, which will have been an incentive for developing maritime activities and close trading contacts with the large island to the south.

The excavations at Akrotiri did not confirm Marinatos's theory concerning the demise of Minoan Civilization.

However, the excellent preservation of the city's buildings, the impressive wall-paintings and the wealth and variety of movable finds have enhanced the site as a centre for interdisciplinary research in Aegean archaeology.

Furthermore, the publicity the excavation has attracted has contributed to Santorini's development into a leading centre of tourism in Greece.

1. Άποψη της ανασκαφής στο Ακρωτήριο κατά το 1968
View of the Akrotiri excavation in 1968

Η θεωρία του Μαρινάτου περί του τέλους του Μινωικού πολιτισμού δεν επιβεβαιώθηκε με τις ανασκαφές στο Ακρωτήριο. Ωστόσο, η άριστη διατήρηση των αρχιτεκτονημάτων της πόλης, ο πλούσιος τοιχογραφικός τους διάκοσμος, η πληθώρα και η τεράστια ποικιλία των κινητών ευρημάτων εκέντρισαν το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας παγκοσμίως αναδεικνύοντας το Ακρωτήριο σε κέντρο διεθνούς διεπιστημονικής μελέτης των αρχαιολογικών προβλημάτων του Αιγαίου. Ταυτόχρονα η δημοσιοποίηση και η εκλαίκευση των πορισμάτων της αρχαιολογικής έρευνας συνέβαλαν στην ανάπτυξη της Σαντορίνης σε ένα από τα μεγαλύτερα τουριστικά κέντρα της χώρας.

B. Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ

B. THE GEOLOGY OF THERA

X. ΝΤΟΥΜΑΣ / C. DOUMAS

Η ηφαιστειακή δραστηριότητα στην περιοχή της Θήρας φαίνεται να άρχισε εδώ και 1,5 εκατομμύρια χρόνια περίπου. Με τα υλικά που το ηφαίστειο έφερε στην επιφάνεια με τις αλληπάλληλες εκρήξεις του τα προϋπάρχοντα νησιά από αρχαία πετρώματα – ασβεστόλιθοι στον Μονόλιθο, στον Προφήτη Ηλία, στο Μέσα Βουνό και στον Γαβρίλο, φυλλίτες στον Αθηνιό – συνενώθηκαν σε ένα νησί περίπου στρογγυλού σχήματος.

Η στρωματογραφία της καλντέρας

Τα τοιχώματα της σημερινής καλντέρας αποτελούν ένα μοναδικό αρχείο μέσα από το οποίο ο μελετητής μπορεί να αναπλάσει τη γεωλογική ιστορία του νησιού. Όταν έφτασαν εδώ οι πρώτοι έποικοι εγκαταστάθηκαν στο παλαιοέδαφος που είχε δημιουργηθεί εδώ και 13.000 χρόνια. Επάνω στο στρώμα αυτό έζησαν και εδημιούργησαν το μεγάλο πολιτισμό τους ως τη στιγμή που το ηφαίστειο έθαψε για μια ακόμη φορά το νησί κάτω από το παχύ στρώμα τέφρας. Απολιθωμένα σπαράγματα φοινικόδενδρων, ελαιόδενδρων, σχοίνων και εντόμων, όπως ο δάκος της ελιάς, τεκμηριώνουν όχι μόνο την ιθαγένεια των ειδών αυτών, αλλά και το εύκρατο κλίμα που επικρατούσε στη Μεσόγειο εδώ και 50.000-60.000 χρόνια.

Η έκρηξη της Ύστερης Εποχής του Χαλκού

Η ανακάλυψη απολιθωμένων υδρόβιων μικροοργανισμών ερμηνεύτηκε ως τεκμήριο για την ύπαρξη ένυδρης καλντέρας εδώ και 18.000 χρόνια. Διάυλος στην περιοχή ανάμεσα στο φάρο του Ακρωτηρίου και το Ασπρονήσι τη συνέδεε με την ανοιχτή θάλασσα. Ωστόσο, πριν από την έκρηξη της Ύστερης Εποχής του Χαλκού ή “Μινωική” (περί τα μέσα του 17ου αι. π.Χ.), νέες λάβες είχαν δημιουργήσει ένα μικρό νησί στο νότιο τμήμα της καλντέρας. Κατά τη διάρκεια της έκρηξης αυτής τόσο το νησάκι αυτό όσο και τα εκατέρωθεν της Θηρασίας τμήματα καταποντίστηκαν δη-

Volcanic activity in the region of Thera evidently began about 1.5 million years ago. The material produced by the successive eruptions united the pre-existing islets of more ancient rock formations — limestone at Monolithos, Profitis Ilias, Mesa Vouno and Gavrilos, and phyllites at Athinios — into a single island of more or less circular shape.

The stratigraphy of the caldera

The walls of the present caldera are a unique archive through which the island's geological history can be studied and reconstructed. When man first arrived here he settled on the fossil soil created 13,000 years BP. It was on this stratum that people lived and created their great culture, until the moment the volcano buried the island once again under a thick layer of tephra. Fossilized remains of palm trees, olive trees, lentisk bushes and insects, such as the pest (white-fly) which affects the olive, document not only that these species are indigenous but also that the climate in the Mediterranean has been temperate for at least the past 50,000-60,000 years.

The Late Bronze Age eruption

The discovery of fossilized aquatic micro-organisms has been interpreted as evidence of the existence of a water-filled caldera 18,000 years BP. A channel in the area between the present promontory with the Akrotiri lighthouse and Aspronisi linked it with the open sea. Before the Late Bronze Age or 'Minoan' eruption (*circa* mid-17th c. BC) new lavas had created a small islet in the southern part of the caldera. During the course of this eruption this islet and sections of the island either side of Therasia sunk, creating the corresponding channels. The Kamenes islets (Palaia and Nea) are the result of volcanic activity after the Late Bronze Age eruption.

2. Πλάκα με αποτυπώματα φύλλων ελιάς (φυτικό απολίθωμα)
Slab with imprints of olive leaves (plant fossil)

μιουργώντας τους αντίστοιχους διαύλους. Η δημιουργία των νησιδων Παλαιάς και Νέας Καμένης οφείλεται σε δράση του ηφαιστείου μετά την έκρηξη της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Γ. Η ΘΗΡΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΩΣ ΤΗ ΣΕΙΣΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ C. THERA FROM THE NEOLITHIC AGE TO THE SEISMIC DESTRUCTION

X. ΝΤΟΥΜΑΣ ΚΑΙ Μ. ΜΑΡΘΑΡΗ / C. DOUMAS AND M. MARTHARI

Η έστω και περιορισμένη παρουσία νεολιθικής κεραμικής στο Ακρωτήριο και στο προϊστορικό νεκροταφείο του ορυχείου στην περιοχή των Φηρών τεκμηριώνει την κατοίκηση του νησιού τουλάχιστον από τα μέσα της 5ης χιλιετίας π.Χ. Στη σφαίρα του Πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού αναπτύσσεται κατά τη διάρκεια της 3ης χιλιετίας π.Χ. το νεολιθικό ψαροχώρι του Ακρωτηρίου και εξελίσσεται σε αξιόλογο παράκτιο οικισμό. Μικρότερες εγκαταστάσεις, προφανώς γεωργοκτηνοτροφικού χαρακτήρα, αναπτύσσονται περί τα τέλη της Πρωτοκυκλαδικής II και τις αρχές της Πρωτοκυκλαδικής III (περ. 2300-2100 π.Χ.) και σε άλλες θέσεις του νησιού καθώς μαρτυρούν ευρήματα από τα ορυχεία στην περιοχή των Φηρών και του Αγίου Ιωάννη του Ελεήμονα (ορυχείο Καραγιώργη) και από τις νησίδες Χριστιανά, στα νότια της Θήρας, αλλά και από επιφανειακές έρευνες στον Αρχάγγελο της περιοχής Ακρωτηρίου.

Ως την αυγή της 2ης χιλιετίας το Ακρωτήριο είχε ήδη εξελιχθεί σε πρωτοαστικό κέντρο με αξιόλογο εμπορικό λιμάνι. Όπως δείχνουν τα αρχιτεκτονικά λείψανα κάτω από τα οικοδομήματα της τελευταίας περιόδου, η Μεσοκυκλαδική πόλη των πρώτων αιώνων της 2ης χιλιετίας π.Χ. είχε έκταση περίπου δέκα στρεμμάτων. Η ζωή συνεχίστηκε επίσης στα Φηρά και στον Άγιο Ιωάννη τον Ελεήμονα ως την πρώιμη Μεσοκυκλαδική περίοδο (20ός-19ος αι. π.Χ.), όχι όμως και κατά την ύστερη (18ος αι. π.Χ.), οπότε αναπτύχθηκε ένας άλλος οικισμός στην περιοχή του Μεγαλοχωρίου, νοτιότερα από την προηγούμενη εγκατάσταση.

Η Θήρα δοκιμάστηκε από μια ισχυρή σεισμική καταστροφή στις αρχές της επόμενης περιόδου, της Υστεροκυκλαδικής I (αρχές 17ου αι. π.Χ.), που είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του οικισμού του Μεγαλοχωρίου και την εκτεταμένη ανοικοδόμηση της πόλης του Ακρωτηρίου. Η ανανεωμένη πόλη έφθασε πλέον σε μεγάλη ακμή και αποτέλεσε ένα από τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα του Αιγαίου ως την ηφαιστειακή καταστροφή της Θήρας στο τέλος της ώριμης Υστεροκυκλαδικής I περιόδου (17ος αι. π.Χ.) που ανάγκασε τους κατοίκους της να την εγκαταλείψουν.

The albeit limited presence of Neolithic pottery at Akrotiri and in the prehistoric cemetery in the quarry near Phira, bears witness to human habitation on the island from at least the mid-5th millennium BC. During the 3rd millennium BC the Neolithic fishing village at Akrotiri developed in the sphere of the Early Cycladic Culture, gradually becoming a notable coastal settlement. Farmsteads seem to have existed elsewhere on the island at the end of the Early Cycladic II period and the beginning of Early Cycladic III (c. 2300-2100 BC), as attested by finds from the quarries in the vicinity of Phira and Aghios Ioannis Eleemon (Karageorghis quarry) as well as surface surveys at Archangelos, close to Akrotiri, and on the Christiana islets off the south coast of Thera.

By the dawn of the 2nd millennium BC the settlement at Akrotiri had grown into a proto-urban centre with a busy commercial harbour. The architectural remnants beneath the buildings of the last period indicate that the Middle Cycladic town of the early centuries of the 2nd millennium BC occupied an area of about 1 hectare. Life also continued in the settlements at Phira and Aghios Ioannis Eleemon, during the early Middle Cycladic period (20th-19th c. BC), but not in the later phase (18th c. BC), when another settlement developed at Megalochori, south of the previous one.

Thera suffered a serious earthquake at the beginning of the next period, early Late Cycladic I (17th c. BC). The settlement at Megalochori was abandoned and there was extensive damage at Akrotiri. The city was rebuilt after the seismic destruction and enjoyed a great heyday as one of the largest ports in the Aegean, until its abandonment at the time of the volcanic eruption that destroyed Thera in the mature Late Cycladic I period (17th c. BC).

3. Ραμφόστομη πρόχους, ορυχείο Καραγιώργη, 19ος αι. π.Χ.
Beak-spouted jug, Karageorghis quarry, 19th c. BC

4

5

6

4. Φιάλη, Φηρά, Νεότερη Νεολιθική περίοδος
Bowl, Phira, Late Neolithic period

5. Μαρμάρινο ποτήρι, Φηρά,
3300/3200-2800 π.Χ.
Marble beaker, Phira,
3300/3200-2800 BC

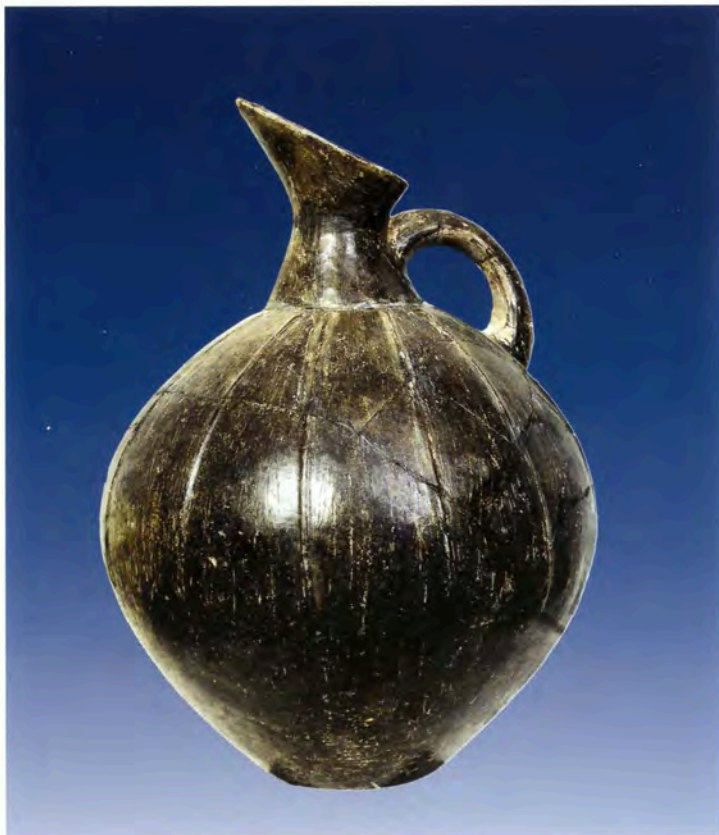
6. Μαρμάρινος κρατηρίσκος, Φηρά,
2700-2400/2300 π.Χ.
Marble collared jar, Phira,
2700-2400/2300 BC

7. Κρατηρίσκος, νησίδα Χριστιανά,
2400/2300-2200 π.Χ.
Collared jar, Christiana islet,
2400/2300-2200 BC

8. Ραμφόστομη πρόχους, νησίδα Χριστιανά,
2400/2300-2200 π.Χ.
Beak-spouted jug, Christiana islet,
2400/2300-2200 BC

9. Ραμφόστομη πρόχους,
Φτέλλος, 20ός αι. π.Χ.
Beak-spouted jug,
Ftellos, 20th c. BC

7

8

9

10. Πτηνόμορφη μαστοπρόχους, Ακρωτήρι,
τέλη 18ου αι. π.Χ.
Nippled-ewer, Akrotiri,
late 18th c. BC

11. Χάλκινος πέλεκυς, Μεγαλοχώρι,
αρχές 17ου αι. π.Χ.
Bronze axe, Megalochori,
Early 17th c. BC

12. Πτηνόμορφη πρόχους, Μεγαλοχώρι,
αρχές 17ου αι. π.Χ.
Bird jug, Megalochori,
early 17th c. BC

13. Πρόχους, Μεγαλοχώρι,
αρχές 17ου αι. π.Χ.
Jug, Megalochori,
early 17th c. BC

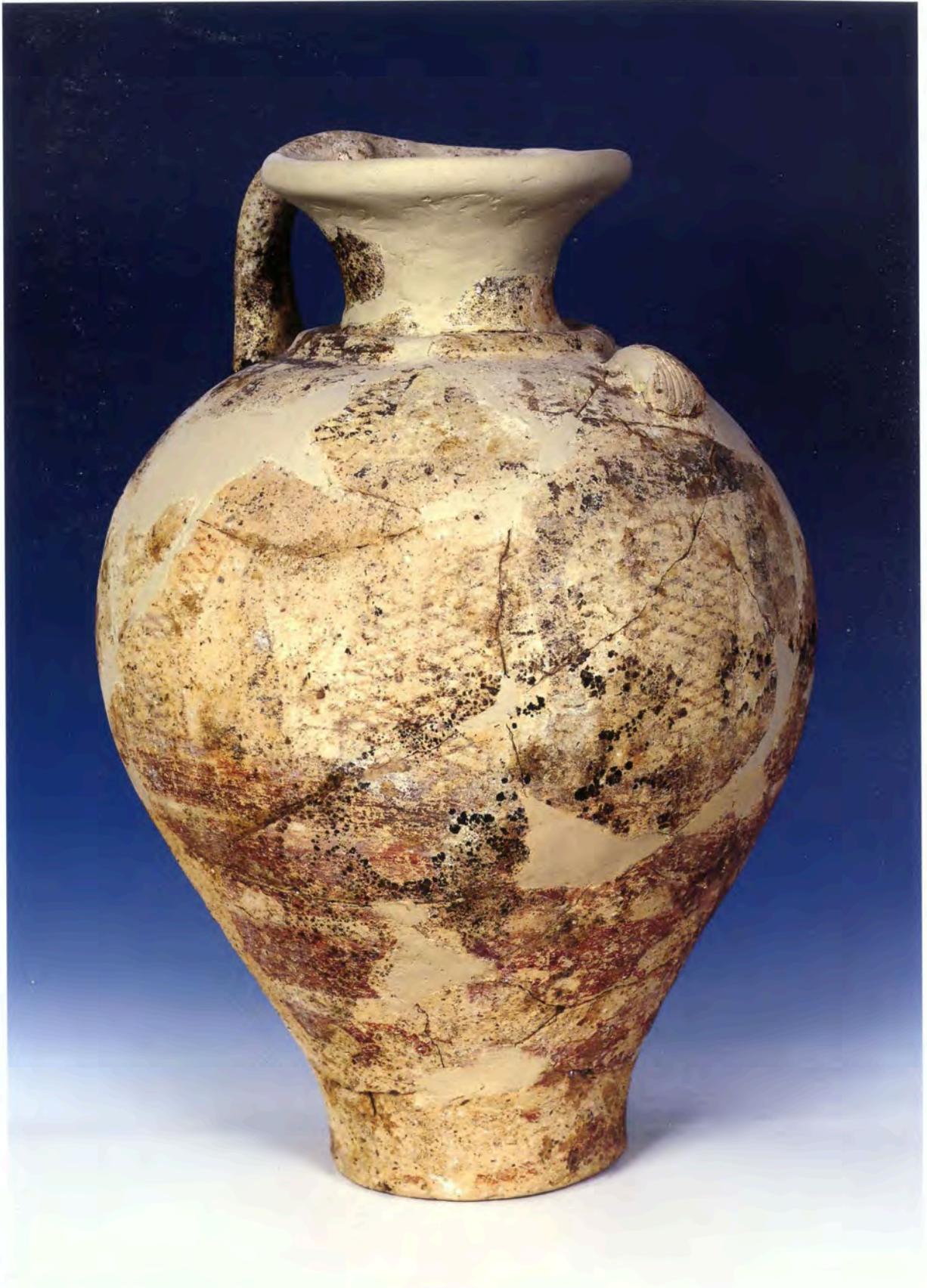
10

11

12

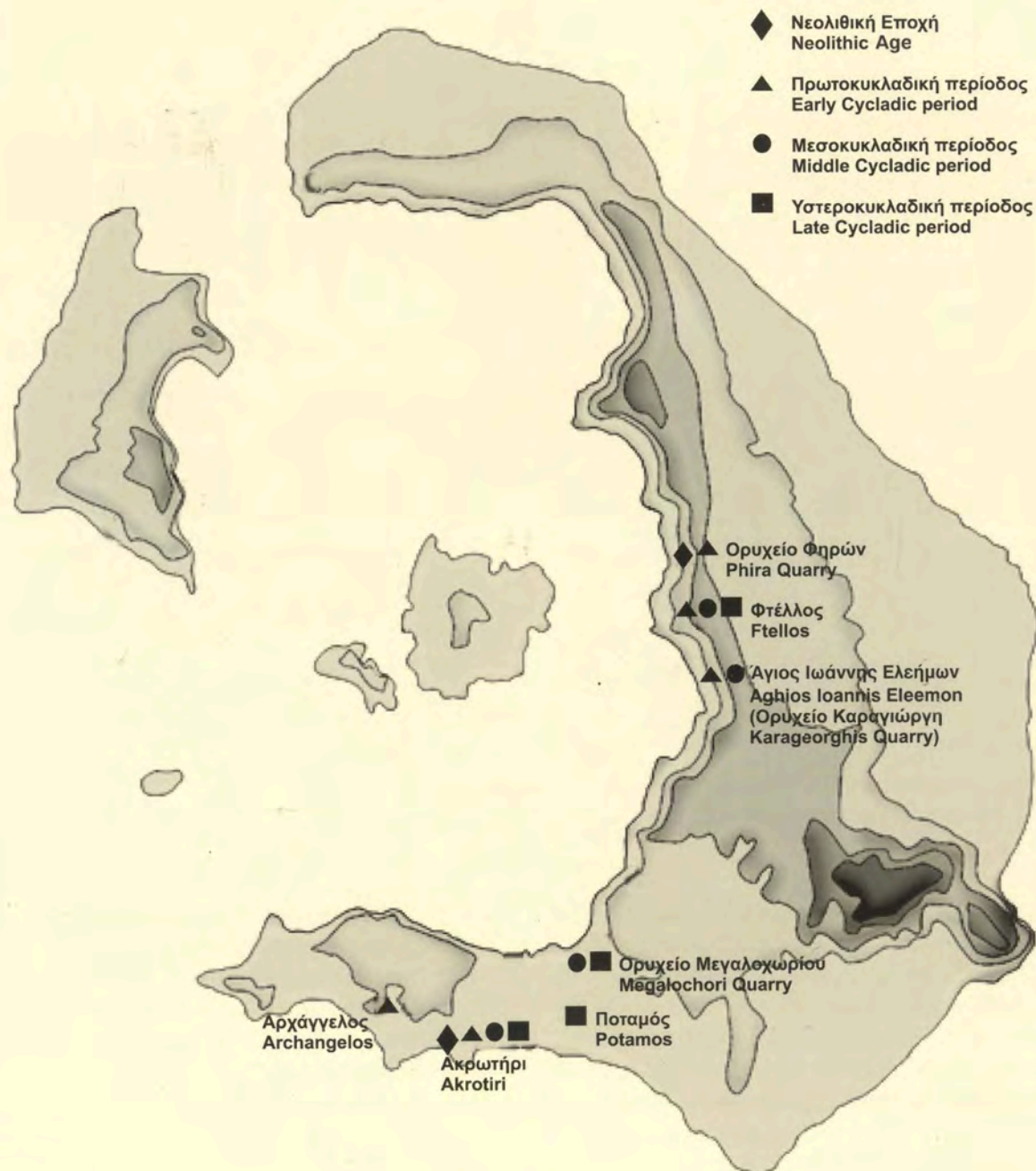

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ / CHRONOLOGICAL TABLE

	ΚΡΗΤΗ	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΘΗΡΑ
5500-3300 π.Χ.	Νεότερη Νεολιθική	Νεότερη Νεολιθική	Πρώτες εγκαταστάσεις στο Ακρωτήρι και τα Φηρά
3300-3200/2800 π.Χ.	Πρωτομινωική Ι	Πρωτοκυκλαδική Ι	
2800-2700 π.Χ.		Πρωτοκυκλαδική Ι/ΙΙ	Οικισμοί στο Ακρωτήρι, τον Αρχάγγελο και τα Φηρά
2700-2400/2300 π.Χ.	Πρωτομινωική ΙΙΑ	Πρωτοκυκλαδική ΙΙ	
2400/2300-2200 π.Χ.	Πρωτομινωική ΙΙΒ	Πρωτοκυκλαδική ΙΙ/ΙΙΙ (ομάδα Καστριού)	Ακμάζων οικισμός στο Ακρωτήρι, οικισμός στον Φτέλλο
2200-2000 π.Χ.	Πρωτομινωική ΙΙΙ	Πρωτοκυκλαδική ΙΙΙ	
20ός-18ος αι. π.Χ.	Μεσομινωική Ι-ΙΙ	Πρώιμη Μεσοκυκλαδική	Πόλη στο Ακρωτήρι, οικισμοί στον Φτέλλο και το Μεγαλοχώρι
Τέλη 18ου αι. π.Χ.	Μεσομινωική ΙΙΙ	Ύστερη Μεσοκυκλαδική	Το Ακρωτήρι μεγάλο αστικό κέντρο, νέος οικισμός στο Μεγαλοχώρι
Αρχές 17ου αι. π.Χ.	Νεοανακτορική Ι / Μεσομινωική ΙΙΒ-πρώιμη Ύστερομινωική ΙΑ	Πρώιμη Ύστεροκυκλαδική Ι	Τελική περίοδος Ακρωτηρίου Φάση Α΄ Σεισμική καταστροφή
17ος αι. π.Χ.	Νεοανακτορική ΙΙ / Ώριμη Ύστερομινωική ΙΑ	Ώριμη Ύστεροκυκλαδική Ι	Τελική περίοδος Ακρωτηρίου Φάση Β΄ Ηφαιστειακή καταστροφή

	CRETE	CYCLADES	DEVELOPMENTS IN THERA
5500-3300 BC	Late Neolithic	Late Neolithic	First settlements at Akrotiri and Phira
3300-3200/2800 BC	Early Minoan I	Early Cycladic I	
2800-2700 BC		Early Cycladic I/II	Settlements at Akrotiri, Archangelos and Phira
2700-2400/2300 BC	Early Minoan IIA	Early Cycladic II	
2400/2300-2200 BC	Early Minoan IIB	Early Cycladic II/III (Kastri group)	Flourishing settlement at Akrotiri, settlement at Ftellos
2200-2000 BC	Early Minoan III	Early Cycladic III	
20th-18th c. BC	Middle Minoan I-II	Early Middle Cycladic	Town at Akrotiri, settlements at Ftellos and Megalochori
Late 18th c. BC	Middle Minoan III	Late Middle Cycladic	Akrotiri a large urban centre, new settlement at Megalochori
Early 17th c. BC	Neopalatial I / Middle Minoan IIB-early Late Minoan IA	Early Late Cycladic I	Akrotiri, Final period Phase A Seismic Destruction
17th c. BC	Neopalatial II / Mature Minoan IA	Mature Late Cycladic I	Akrotiri, Final period Phase B Volcanic Destruction

Χάρτης Θήρας / Map of Thera

Θέσεις που σχολιάζονται στην έκθεση
 Sites represented in the exhibition

14

15

16

14. Μαρμάρινο ειδώλιο τύπου Πλαστιρά, Ακρωτήρι, 2800-2700 π.Χ.
Marble figurine of Plastiras type, Akrotiri, 2800-2700 BC

15. Μαρμάρινο ειδώλιο προκανονικού τύπου, Ακρωτήρι, 2800-2700 π.Χ.
Marble figurine of precanonical type, Akrotiri, 2800-2700 BC

16. Μαρμάρινο ειδώλιο παραλλαγής Καψάλων, Ακρωτήρι, 2700-2400/2300 π.Χ.
Marble figurine of Kapsala variety, Akrotiri, 2700-2400/2300 BC

Μαρμάρινα πρωτοκυκλαδικά ειδώλια και σκεύη

Σχεδόν καθημερινά ερχόμενα στο φως από τις ανασκαφές του Ακρωτηρίου, τα αντικείμενα αυτά όχι μόνο αποκαλύπτουν την ενεργό συμμετοχή της Θήρας στο γίγνεσθαι του Πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού αλλά και ότι το Ακρωτήρι υπήρξε από την αρχή ένα σημαντικό κέντρο μέσα στο Αιγαίο.

Early Cycladic marble figurines and vessels

Brought to light almost daily in the excavations at Akrotiri, these objects not only reveal Thera's active role in the processes of Early Cycladic Culture, but also that the settlement at Akrotiri was from the outset an important centre in the Aegean.

17

18

19

17-19. Μόνωτο κύπελλο, δίωτο κύπελλο και δέπας αμφικύπελλον, 2400/2300-2200 π.Χ.
One-handed cup, two-handed cup and *depas amphikypellon* 2400/2300-2200 BC

Βορειοαιγαϊακή κεραμική

Αγγεία προελεύσεως από το βορειοανατολικό Αιγαίο με τη χαρακτηριστική μαύρη ή καστανή στιλπνή επιφάνειά τους αποτελούν ειδική κατηγορία κεραμικής γνωστή στις Κυκλάδες ως *Ομάδα Καστριού* από την ομώνυμη τοποθεσία στη Σύρο. Αγγεία, όπως το *δέπας αμφικύπελλον*, το *μόνωτο* ή *δίωτο κύπελλο*, η *φιάλη*, η *σφαιρική πρόχους* τονίζουν τη σχέση της Θήρας με το βορειοανατολικό Αιγαίο κατά τη μεταβατική φάση από την Πρωτοκυκλαδική II στην Πρωτοκυκλαδική III περίοδο (γύρω στα 2300/2200 π.Χ.). Ίσως η εγκατάλειψη αξιόλογων κέντρων στα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου (Πολιόχνη στη Λήμνο, Θερμή στη Λέσβο) κατά τη φάση αυτή ευνόησαν τη ραγδαία ανάπτυξη του Ακρωτηρίου σε κοσμοπολίτικο λιμάνι.

Northeast Aegean pottery

Vases of Northeast Aegean provenance, with their characteristic black or brown burnished surface, constitute a special class of pottery, known in the Cyclades as the *Kastri Group*, thus named after the site on Syros. Vases such as the *depas amphikypellon*, the *tankard*, the *two-handed cup* and the *globular jug*, emphasize Thera's contacts with the Northeast Aegean during the transitional phase from the Early Cycladic II to Early Cycladic III period (c. 2300/2200 BC). Perhaps the abandonment of important centres in the Northeast Aegean islands (Poliochni on Lemnos, Therme on Lesbos) during this phase was the impetus for the rapid development of the town at Akrotiri into a cosmopolitan port city.

Δ. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΚΜΗ ΤΗΣ D. THE CITY AT AKROTIRI DURING ITS HEYDAY

X. ΝΤΟΥΜΑΣ / C. DOUMAS

Η ισοπέδωση του οικισμού από το μεγάλο σεισμό γύρω στις αρχές του 17ου αι. π.Χ. έγινε αφορμή για την ανοικοδόμηση μεγαλοπρεπών κτιρίων πλούσια επιπλωμένων και διακοσμημένων με αριστουργηματικά έργα τέχνης. Η σύνθετη, αστική πλέον, κοινωνία του Ακρωτηρίου είχε μετασηματισθεί σε καταναλωτική.

Ένα αστικό κέντρο

Εκτιμάται ότι μόλις το 3% της προϊστορικής πόλης έχει ερευνηθεί. Το τμήμα αυτό φαίνεται πως συμπίπτει με το κέντρο της πόλης, η οποία τη στιγμή του ενταφιασμού της βρισκόταν στο απόγειο της ακμής της. Η πυκνή δόμηση, οι λιθόστρωτοι δρόμοι, το αποχετευτικό δίκτυο που συνδέεται άμεσα με τους χώρους υγιεινής των σπιτιών, ο σταυλισμός των ζώων έξω από την πόλη, είναι δείγματα οργανωμένου αστικού κέντρου. Από την άλλη μεριά, οι τοιχογραφίες σε δημόσια και ιδιωτικά κτίρια, τα πλούσια και ποικίλα κινητά ευρήματα, τα συστήματα καταγραφής και μέτρησης αγαθών είναι δηλωτικά της πολύπλοκης θηραϊκής κοινωνίας του 17ου αι. π.Χ. Ο δευτερογενής/μεταποιητικός τομέας της οικονομίας αναδεικνύεται μέσα από τη βιοτεχνική παραγωγή αγαθών που απαιτεί τεχνική εξειδίκευση και καταμερισμό εργασίας. Παράλληλα με τους γεωργοκτηνοτρόφους, συντεχνίες αγγειοπλαστών/αγγειογράφων, μεταλλουργών, οικοδόμων, ζωγράφων/καλλιτεχνών, υφαντουργών, ξυλουργών/ναυπηγών, καλαθοπλεκτών, εμπόρων/ναυτικών όχι μόνο εκάλυπταν τις ανάγκες της ντόπιας κοινωνίας, αλλά και διέθεταν αγαθά και παρείχαν υπηρεσίες σε άλλες κοινωνίες.

The levelling of the settlement by the major earthquake in the early 17th century BC provided the pretext for raising impressive buildings, richly furnished and decorated with remarkable works of art. The complex, urban society at Akrotiri had been transformed into a consumer society.

An urban centre

It is estimated that barely 3% of the prehistoric city has been investigated. This sector seems to coincide with the centre of the city, which was at its zenith when it was buried. The density of building, the paved streets, the sewerage network linked directly with the sanitary facilities in the houses, the stabling of animals outside the city are all features typical of an organized urban centre. On the other hand, the wall-paintings in public and private buildings, the rich and varied movable finds, the use of writing and of metrical systems are indicative of the complexity of Thera society in the 17th century BC. The secondary/processing sector in the economy is enhanced through the manufacture of products that demanded craft specialization and division of labour. Alongside the arable farmers and stockraisers, guilds of potters/vase-painters, masons, painters/artists, weavers, carpenters/shipwrights, basket-makers, merchants/mariners not only covered the needs of the local society but also supplied goods and provided services to other societies.

20. Γύψινο εκμαγείο σκαλιστού ξύλινου τραπεζιού, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Plaster cast of a carved wooden table, Akrotiri, 17th c. BC

21. Χάλκινο θυμιατήριο, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Bronze incense-burner, Akrotiri, 17th c. BC

22. Χάλκινο εγχειρίδιο, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Bronze dagger, Akrotiri, 17th c. BC

20

21

22

31

Δ2. ΜΙΑ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

D2. AN EMERGENT BUREAUCRACY

X. ΝΤΟΥΜΑΣ / C. DOUMAS

Η πολύπλοκη κοινωνία του Ακρωτηρίου επινόησε και χρησιμοποίησε συστήματα καταγραφής και μέτρησης, εφάρμοσε δηλαδή μεθόδους διαχείρισης αγαθών αναπτύσσοντας ένα είδος γραφειοκρατίας.

Συστήματα γραφής

Τα μεμονωμένα σύμβολα που χάραζε ο αγγειοπλάστης επάνω στα αγγεία του τέλους της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού αποτελούσαν ένα είδος υπογραφής του. Κατά την Υστεροκυκλαδική Ι περίοδο οι Θηραίοι υιοθέτησαν το κρητικό σύστημα της Γραμμικής Α γραφής για να δηλώσουν ίσως το είδος, τη γνησιότητα, την κυριότητα ή την προέλευση του αγαθού που φυλασσόταν μέσα στο αγγείο. Συστηματικότερη καταγραφή, πάλι με το ίδιο σύστημα, βρίσκουμε στα σπαράγματα πινακίδων. Στις πινακίδες αυτές κατασκευασμένες από ντόπιο πηλό και γραμμένες, κατά τους ειδικούς μελετητές, από ντόπιους γραφείς, αναφέρονται μεγάλες ποσότητες λαδιού και υφασμάτων. Οι θρυμματισμένοι ελαιοπυρήνες που βρίσκονται μέσα στα ερείπια της πόλης καθώς και οι εκατοντάδες αγνύθες (βαρίδια αργαλειού) από τα σπίτια υποδηλώνουν επιτόπια παραγωγή λαδιού και υφασμάτων, που ίσως αποτελούσαν εξαγωγίμα προϊόντα.

Συστήματα μέτρησης

Δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί η μονάδα μήκους ή επιφάνειας που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκε στο προϊστορικό Ακρωτήρι. Τα άφθονα όμως μολύβδινα σταθμά και η μεγάλη ποικιλία στα μεγέθη τους (από μερικά γραμμάρια ως 15 χιλιόγραμμα) όχι μόνο δείχνουν ότι οι Θηραίοι είχαν υιοθετήσει το μετρικό σύστημα της Κρήτης με πολλαπλάσια και υποπολλαπλάσια της ίδιας μονάδας, αλλά και επιβεβαιώνουν ότι το εμπόριο αποτελούσε σημαντική οικονομική δραστηριότητα.

Το τυποποιημένο σχήμα ορισμένων αγγείων με επίσης τυποποιημένη διακόσμηση αλλά σε ιεραρχημένα ποικιλία μεγεθών ίσως υποκρύπτει την ύπαρξη κάποιας μονάδας μέτρησης όγκου, πολλαπλάσια ή

The complex society at Akrotiri invented and used systems of recording and measuring, that is it applied methods of managing commodities, thus developing a bureaucracy.

Systems of writing

The potters' marks, signs incised on vases as a kind of signature, appeared in the late Early Bronze Age. During the Late Cycladic I period Therans adopted the Cretan Linear A script, perhaps to denote the kind, the quality and the ownership or provenance of the contents of a vase. The most important records in Linear A script are found on the tablet fragments. On these tablets, made of local clay and, according to the specialists, written by local scribes, are mentioned large quantities of oil and textiles. The crushed olive pits found among the ruins of the city as well as the hundreds of loomweights recovered from the houses bear witness to local production of olive oil and cloth, which were perhaps export products.

Metrical systems

The unit of length or area that was probably used in the prehistoric city at Akrotiri has not yet been confirmed. However, the abundant lead balance weights in a wide range of sizes (from a few grammes to 15 kilos) not only show that the Therans had adopted the ponderal system of Crete, with multiples and denominations of the same unit, but also indicate that trade was an important economic activity.

The standardized shape of certain vases with likewise standardized decoration, as well as the ranked range of sizes, hints at the existence of some unit of measuring volume, multiples or denominations of which are represented by the capacity of these vases.

23. Πίθος με γραπτό κόσμημα δηλωτικό του περιεχομένου του, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Pithos with motif labelling its contents, Akrotiri, 17th c. BC

24

υποπολλαπλάσια της οποίας αντιπροσωπεύει η χωρητικότητα των αγγείων αυτών.

Τυποποίηση

Η τυποποίηση σχημάτων και διακόσμησης στα πήλινα σκεύη φαίνεται πως ήταν ένας από τους τρόπους διαχείρισης αγαθών. Παραδείγματος χάριν:

- το υδροχαρές καλάμι ως διακοσμητικό θέμα στους κωνικούς πίθους προφανώς δηλώνει ότι σ' αυτούς αποθηκευόταν νερό, αφού τέτοιοι πίθοι κατά κανόνα σχετίζονται με τις εγκαταστάσεις λουτρού.
- η στήλη ομόκεντρων κύκλων ακριβώς επάνω από τον κρουνό πιθαριών προορισμένων για τη φύλαξη υγρών ήταν ίσως το μέσον δήλωσης των περιεχομένων.
- οι καταλειβάδες χρώματος στους ώμους μεγάλων ατρακτοειδών πίθων προφανώς εξυπηρετούσαν παρεμφερή σκοπό.

Σφραγίδες και σφραγίσματα

Μέρος του γραφειοκρατικού συστήματος αποτελούσαν και οι σφραγίδες που ενδεχομένως εδήλωναν κυριότητα, γνησιότητα ή προέλευση του σφραγιζόμενου αγαθού. Η σφράγιση γινόταν επάνω σε βώλο πηλού, που δενόταν με σπάγκο επάνω στο αντικείμενο ή το αγαθό που διασφάλιζε. Σφραγίσματα σε κρητικό μάλλον πηλό και με παραστάσεις γνωστές κυρίως από την Κρήτη (ταυροκαθάψια, αρματοδρομία, γρύπες, σύμπλεγμα ζώων) που βρέθηκαν στο Ακρωτήριο, προφανώς συνόδευαν αγαθά από τη Μεγαλόνησο.

25

Standardization

The standardization of shapes and decoration on clay vessels seems to have been one way of managing goods. For example:

- the reed, an aquatic plant, was used as a decorative motif on conical pithoi, presumably to indicate that these held water, since such vases are usually associated with bath installations.
- the column of concentric circles directly above the spigot of pithoi intended for storing liquids was perhaps a means of labelling the contents.
- the trickles of paint on the shoulders of large fusiform pithoi possibly served a similar purpose.

Seals and sealings

Seals were also part of the bureaucratic system, perhaps denoting ownership, quality or provenance of the sealed commodity. The seal was stamped on a lump of clay which was tied with string to the object or commodity it secured. Sealings in probably Cretan clay, with representations familiar mainly from Crete (bull-leaping, chariot-racing, griffins, animal devices) found at Akrotiri presumably accompanied goods imported from the Great Island to the south.

24. Πινακίδα Γραμμικής Α γραφής, Ακρωτήριο, 17ος αι. π.Χ.
Linear A tablet, Akrotiri, 17th c. BC

25. Όστρακο με σημεία της Γραμμικής Α γραφής, Ακρωτήριο, 17ος αι. π.Χ.
Sherd with signs of the Linear A script, Akrotiri, 17th c. BC

26

27

28

26-28. Πήλινη και λίθινες σφραγίδες, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Clay and stone seals, Akrotiri, 17th c. BC

29. Μολύβδινα σταθμά, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Lead balance weights, Akrotiri, 17th c. BC

29

30-30α. Πήλινο σφραγίσμα με παράσταση αρματοδρομίας, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Clay sealing with representation of chariot race, Akrotiri, 17th c. BC

31-31α. Πήλινο σφράγισμα με παράσταση ταυροκαθαψίων, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Clay sealing with representation of bull-leaping, Akrotiri, 17th c. BC

30

30 α

31

31 α

Δ3. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΜΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΔΗΣ ΤΕΧΝΗ

03. WALL-PAINTINGS: A MONUMENTAL ART

X. TELEBANTOY / C. TELEVANTOU

Η πρακτική της τοιχογράφησης, ένας από τους κυριότερους τρόπους εσωτερικής διακόσμησης των κτιρίων και μία από τις μνημειωδέστερες καλλιτεχνικές εκφράσεις του Αιγαιακού πολιτισμού, πρωτοπαρουσιάζεται κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού στην Κρήτη. Στην περίοδο των παλαιών ανακτόρων ανάγονται λιγιστά θραύσματα τοιχογραφιών με διακοσμητικά θέματα από την Κνωσό και τη Φαιστό (τέλη 18ου αι. π.Χ.). Με την ανέγερση των νέων ανακτόρων γύρω στα 1700 π.Χ. εμφανίζονται και οι πρώτες εικονιστικές συνθέσεις. Η τοιχογράφηση εξελίσσεται ραγδαία και διαμορφώνεται στην Κνωσό, το κέντρο του Μινωικού πολιτισμού, σε μια μεγάλη τέχνη προορισμένη για ανάκτορα και επίσημα κτίρια. Από τις αρχές της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (αρχές 17ου αι. π.Χ.) εξαπλώθηκε αρχικά στις Κυκλάδες και στα Δωδεκάνησα και αργότερα στην ηπειρωτική Ελλάδα, όπου ως επίσημη τέχνη διήρκεσε ως την καταστροφή των μυκηναϊκών κέντρων.

Μετά την ανέγερση των κτιρίων της τελευταίας πόλης του Ακρωτηρίου, μέσα στα πλαίσια της έντονης επίδρασης του Μινωικού πολιτισμού, υιοθετείται κατά την πρώιμη Υστεροκυκλαδική Ι (αρχές 17ου αι. π.Χ.) η πρακτική της τοιχογράφησης. Τα κτίρια αυτά, δημόσια και ιδιωτικά, επισκευάζονται μετά τη μεγάλη σεισμική καταστροφή και οι σημαντικότεροι χώροι τους κοσμούνται με τοιχογραφίες υψηλού καλλιτεχνικού επιπέδου, που διασώθηκαν χάρις στην έκρηξη του ηφαιστείου. Τα έργα αυτά, μοναδικό συγκριτικό υλικό για τη μελέτη της προϊστορικής αιγαιακής μεγάλης ζωγραφικής, μαρτυρούν τη σημαντική ανάπτυξη της Θήρας κατά το 17ο αι. π.Χ. και δίνουν πλήθος πληροφοριών για τον άνθρωπο και το περιβάλλον του.

Τεχνική - Υλικά

Στις θηραϊκές τοιχογραφίες χρησιμοποιείται μεικτή τεχνική νωπογραφίας και ξηρογραφίας, κατά βάση ανάλογη με εκείνη των τοιχογραφιών της Κρήτης. Ακολουθούνται τέσσερα διαδοχικά στάδια:

Wall-paintings, one of the main means of decorating the interior of buildings and one of the most monumental artistic expressions of Aegean Culture, first appeared during the Middle Bronze Age in Crete. A few fragments of wall-paintings with decorative motifs from Knossos and Phaistos date from the Old Palace period (late 18th c. BC). The first pictorial compositions are contemporary with the building of the New Palaces c. 1700 BC. The art of wall-painting developed rapidly and was elaborated at Knossos, the centre of the Minoan civilization, as a high art destined for palaces and official buildings. From the beginning of the Late Bronze Age (early 17th c. BC) it spread initially to the Cyclades and to the Dodecanese and later to the Greek Mainland where, as a palatial art, it continued until the destruction of the Mycenaean centres.

After the buildings were raised in the last city at Akrotiri the practice of decorating them with wall-paintings was adopted during the early Late Cycladic I period (early 17th c. BC), within the context of the pronounced influence of Minoan civilization. These buildings, public and private, were repaired after the major seismic destruction and the most important rooms in them were decorated with wall-paintings of a high artistic level, which have been preserved thanks to the eruption of the volcano. These works, unique comparanda for the study of monumental painting in the prehistoric Aegean, bear witness to the great development of Thera during the 17th century BC and provide a host of information on man and his environment.

Technique - Materials

The wall-paintings of Thera are executed in a mixed technique of *buon fresco* and *fresco secco*, basically

32. Τοιχογραφία με ανάγλυφο κόσμημα και γραπτούς ρόδακες, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting with a relief ornament and painted rosettes, Akrotiri, 17th c. BC

33

α) Στην εξομαλυσμένη με αχυρόλασπη επιφάνεια των τοίχων, τοποθετείται στρώμα ασβεστοκονιάματος πάχους 1-2,5 εκ. και στη συνέχεια ένα ή περισσότερα επιχρίσματα καθαρότερης σύστασης και λεπτότερης υφής.

β) Στο νωπό ακόμα ασβεστοκονίαμα με την πίεση ενός λεπτού τεντωμένου νήματος που αφήνει το αποτύπωμά του σε αυτό, επιτυγχάνεται ο οριζόντιος τριμερής διαχωρισμός της επιφάνειας, απαραίτητος για την οργάνωση της παράστασης.

γ) Με χάραξη ή/και γραμμή με αχνό χρώμα, που καλύπτεται κατά το ζωγράφισμα, γίνεται γενικό προσχέδιο του θέματος και σπάνια ορισμένων λεπτομερειών.

δ) Το ζωγράφισμα ξεκινά όταν ακόμα το ασβεστοκονίαμα διατηρεί υγρασία επιτρέποντας στα χρώματα που τοποθετούνται πρώτα, συνήθως των μεγάλων επιφανειών (π.χ. ενδύματα), να εισχωρήσουν σε αυτό (νωπογραφία). Έπειτα ζωγραφίζονται οι επιμέρους λεπτομέρειες (π.χ. διακοσμητικά στοιχεία) είτε στο σχεδόν στεγνό κονίαμα, είτε στα ήδη ζωγραφισμένα τμήματα (ξηρογραφία).

Το θηραϊκό χρωματολόγιο, ανάλογο σε μεγάλο βαθμό με το κρητικό, εκτός από το λευκό του ασβεστοκονιάματος και το μαύρο (άνθρακας), περιλαμβάνει το κόκκινο και το κίτρινο, που παρασκευάζονται από σιδηρούχες γαιώδεις ώχρες (αιματίτης, κίτρινη ώχρα) και το κυανό, που προέρχεται από το αιγυπτιακό γαλάζιο, μια τεχνητή χρωστική ύλη από την Αίγυπτο ή/και τη γλαυκοφανή, ενώ εμπλουτίζεται με διαφορετικούς τόνους (π.χ. ρόδινο, αχνό ρόδινο) ή αποχρώσεις των χρωμάτων αυτών (π.χ. καστανοκόκκινο, καστανό), που επιτυγχάνονται με το συνδυασμό χρωμάτων ή με την πρόσμειξή τους με ασβεστόνερο.

Παλαιότερες τοιχογραφίες

Σχεδόν σε όλα τα ανασκαμμένα κτίρια του Ακρωτηρίου διαπιστώθηκε η ύπαρξη τοιχογραφιών παλαιότε-

34

comparable with that of the wall-paintings of Crete. Four successive stages were followed:

a) The surface of the walls was smoothed with a layer of mortar mixed with straw, over which a layer of lime plaster (stucco) 1-2.5 cm thick was applied, which was then covered with one or more coats of finer stucco.

b) A taut fine string was pressed into the still fresh stucco, so that its imprint divided the surface horizontally into three zones, essential for organizing the representation.

c) A general sketch of the subject, and more rarely of certain details, was incised and/or painted in a light wash. This preliminary design was covered in the process of painting.

d) Painting began when the stucco was still damp, so that the colours applied first, usually over large surfaces (e.g. garments), penetrated the plaster (*buon fresco*). Afterwards the individual details were painted (e.g. ornaments) either on the now dry stucco or the already painted parts (*fresco secco*).

The Thera palette, largely comparable with the Cretan, includes in addition to the white of the stucco, black (carbon), red and yellow, which were prepared from ferruginous earth pigments (haematite, yellow ochre) and blue, which was prepared from Egyptian blue, a synthetic pigment from Egypt, and/or glauco-phane. It was enriched with different tones (e.g. rose, pale pink) or shades of these colours (e.g. reddish brown, dark brown), achieved by combining pigments or mixing them with lime water.

Earlier wall-paintings

In almost all the buildings excavated at Akrotiri the existence of wall-paintings earlier than those that decorated them at the time of the volcanic eruption has been ascertained. Fragments of such wall-paintings have been

ρων από εκείνες που τα κοσμούσαν όταν έγινε η έκρηξη του ηφαιστείου. Θραύσματα τέτοιων τοιχογραφιών βρέθηκαν κατά χώραν στον τοίχο πίσω από τοιχογραφίες της ώριμης Υστεροκυκλαδικής Ι περιόδου ή μέσα στο ασβεστοκονίαμα του υποστρώματός τους, μέσα στο πηλοκονίαμα δαπέδων και στο στρώμα της σεισμικής καταστροφής της πρώιμης Υστεροκυκλαδικής Ι περιόδου. Άλλα όπως δείχνει το αρνητικό αποτυπώματος νήματος στην πίσω πλευρά τους, μαρτυρούν την ύπαρξη άλλων ακόμα παλαιότερων. Τα θραύσματα αυτά, χρονολογούμενα στην πρώιμη Υστεροκυκλαδική Ι περίοδο (αρχές 17ου αι. π.Χ.), εικονίζουν διακοσμητικά θέματα, ένα φυτικό, ενώ ένα άλλο συνδυάζει την ανάγλυφη με τη γραπτή διακόσμηση, είδος που άνθησε κυρίως στο ανάκτορο της Κνωσού.

Επίσης ορισμένες τοιχογραφίες της ώριμης Υστεροκυκλαδικής Ι περιόδου φαίνεται είτε να κάλυψαν άλλες (επιζωγράφηση), είτε να έγιναν σε τοίχο επιχρισμένο πιο πριν, κόκκινο ή λευκό, γεγονός που υποδηλώνει τη συνεχή δραστηριότητα των ζωγράφων κατά το 17ο αι. π.Χ. μέχρι την τελική καταστροφή της πόλης.

Οι παλαιότερες τοιχογραφίες δείχνουν αφενός ότι οι Θηραίοι από τις αρχές του 17ου αι. π.Χ. υιοθέτησαν τη μεγάλη ζωγραφική ως τρόπο εσωτερικής διακόσμησης των κτιρίων και αφετέρου ότι οι λαμπρές τοιχογραφίες της τελευταίας φάσης του Ακρωτηρίου (17ος αι. π.Χ.) είναι έργο ζωγράφων δεύτερης ή και τρίτης γενιάς, οι οποίοι μέσα από μακρόχρονη γόνιμη καλλιτεχνική διεργασία δημιούργησαν ένα αξιόλογο τοιχογραφικό εργαστήριο.

Νεότερες τοιχογραφίες

Οι τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου (17ος αι. π.Χ.), απεικονίζουν ποικίλα θέματα, εικονιστικά ή διακοσμητικά, συνήθως σε μεγάλη κλίμακα αλλά και μικρογρα-

33. Κύπελλο που περιέχει κόκκινο χρώμα, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Cup containing red pigment, Akrotiri, 17th c. BC

34. «Κυκλαδικός» σκύφος με ασβεστοκονίαμα, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
'Cycladic' cup containing lime-plaster, Akrotiri, 17th c. BC

35-36. Θραύσματα πρώιμων τοιχογραφιών, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Fragments of early wall-paintings, Akrotiri, 17th c. BC

found *in situ* under wall-paintings of the mature Late Cycladic I period or in the stucco of their foundation layer, in the clay-plaster of the floors and in the level of the seismic destruction of the early Late Cycladic I period, while some, such as those with the negative of string imprint on the back, attest to the existence of even older mural decoration. These fragments, dated to the early Late Cycladic I period (early 17th c. BC), depict decorative motifs and, on one, vegetal motifs, while another combines relief with painted decoration, a genre that flourished mainly in the palace of Knossos. Some wall-paintings of the mature Late Cycladic I period seem to have been painted over others or been made on a wall coated earlier with red or white stucco, which fact bespeaks the painters' continuous activity during the 17th century BC, until the final destruction of the city.

The earlier wall-paintings indicate on the one hand that from the early 17th century BC the Therans had adopted monumental painting as a means of decorating the interior of their buildings and on the other that the splendid wall-paintings of the final period at Akrotiri (17th c. BC) are the work of painters of the second or even third generation who, through many years of fertile experience and experiment, created a significant wall-painting workshop.

φικά, ενώ σπάνια συνδυάζουν τη γραπτή με την ανάγλυφη διακόσμηση. Με την τεχνική της τοιχογραφίας κοσμούνται επίσης φορητές τράπεζες προσφορών και λίγα δάπεδα.

Πολλά τεχνοτροπικά και εικονογραφικά στοιχεία προέρχονται από την Κρήτη, π.χ. βασικοί κανόνες όπως η τριμερής οριζόντια οργάνωση της παράστασης, συμβατικότητα, όπως η απόδοση της γυναικείας επιδερμίδας με λευκό και της ανδρικής με καστανό, αλλά και η έλλειψη της τρίτης διάστασης, καθώς και μεγάλο μέρος του θεματολογίου, εμπνευσμένο κυρίως από τη φύση και τις ανθρώπινες δραστηριότητες.

Οι Θηραίοι ζωγράφοι συνδύασαν τη νέα τέχνη με τη μακρά κυκλαδική καλλιτεχνική παράδοση δημιουργώντας ένα αξιόλογο ντόπιο τοιχογραφικό εργαστήριο. Το λευκό βάθος, κυρίαρχο χαρακτηριστικό των έργων τους, χαρίζει φωτεινότητα και προσφέρεται για έντονες χρωματικές αντιθέσεις. Μερικοί παραμένουν πιο κοντά στη μινωική ζωγραφική, οι περισσότεροι όμως προχωρούν σε πρωτοποριακές δημιουργίες. Τοιχογραφίες όπως των Παπύρων και των Κυριών έχουν έκδηλη την αναζήτηση για λιτές καθαρές συνθέσεις με ευρυθμία και τεκτονική οργάνωση, και πρωτοτυπούν χωρίς να γίνονται στατικές ή στεγνές ή να χάνουν τη δροσιά και τη ζωντάνια τους. Άλλες, όπως των Πιθήκων, χαρακτηρίζονται από αυθορμητισμό, κινητικότητα, ρεαλισμό και φυσιοκρατία με φανερό προσπάθεια για αποτύπωση του στιγμιαίου και του δραματικού.

Η λαμπρή πορεία του θηραϊκού τοιχογραφικού εργαστηρίου ανακόπηκε με την έκρηξη του ηφαιστείου. Ωστόσο, η συμβολή του στη διαμόρφωση της πρώιμης μυκηναϊκής τεχνοτροπίας είναι αδιαμφισβήτητη.

Later wall-paintings

The later wall-paintings at Akrotiri (17th c. BC) depict various subjects, pictorial or decorative, usually on a large scale but also in miniature, while in rare instances they combine painted and relief ornaments. Wall-painting technique was also used to decorate portable offering tables and a few floors. Many stylistic and iconographic elements derive from Crete, e.g. basic canons such as the tripartite horizontal organization of the representation, conventions such as female flesh in white and male in brown, as well as the absence of the third dimension and a thematic repertoire largely inspired by the natural world and human activities.

The Thera painters combined the new art form with the centuries-long Cycladic artistic tradition, creating a notable local wall-painting workshop. The white background, principal feature of their *oeuvre*, imparts a brightness and lends itself to strong colour contrasts. Some painters remained closer to Minoan painting, but the majority proceeded to *avant-garde* creations. In wall-paintings such as those of the Papyri or the Ladies, there is an obvious quest for austere, clear compositions with rhythmical and tectonic organization. These are original without becoming static or dry, or losing their freshness and vitality. Others, such as that of the Monkeys, are characterized by spontaneity, movement, realism and naturalism, with an overt attempt to capture the momentary and the dramatic.

The splendid course of the Thera wall-painting workshop was cut short by the volcanic eruption. Nevertheless its contribution to the creation of the Early Mycenaean style is indisputable.

37

38

39

40

37. Θραύσμα τοιχογραφίας με παράσταση κλαδιών λυγαριάς, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Fragment of wall-painting depicting osier twigs, Akrotiri, 17th c. BC
38. Θραύσμα τοιχογραφίας με παράσταση κρίκου, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Fragment of wall-painting, depicting a crocus plant, Akrotiri, 17th c. BC
39. Θραύσματα τοιχογραφίας με κλαδιά μυρτιάς, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Fragments of wall-painting depicting myrtle branches, Akrotiri, 17th c. BC
40. Θραύσμα τοιχογραφίας με παράσταση καλαμιού, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Fragment of wall-painting depicting reeds, Akrotiri, 17th c. BC

Ζωγραφιστές τράπεζες προσφορών

Οι τριποδικές τράπεζες προσφορών έχουν μακρά παράδοση στην Κρήτη, όπου θεωρούνται σκεύη λατρείας και φέρουν απλά διακοσμητικά θέματα. Από τις αρχές του 17ου αι. π.Χ. εμφανίζονται, μάλλον ως σκεύη οικιακής λατρείας, στο Ακρωτήρι, όπου κατασκευάζονται και κοσμούνται με την τεχνική των τοιχογραφιών. Στην ακμή του θηραϊκού τοιχογραφικού εργαστηρίου (17ος αι. π.Χ.) ταλαντούχοι ζωγράφοι, ειδικευμένοι στη μικρογραφία, διαμορφώνουν τα σκεύη αυτά σε έργα με ξεχωριστό χαρακτήρα, καθώς για πρώτη φορά διακοσμούνται με παραστατική σύνθεση υψηλού επιπέδου αισθητικά εναρμονισμένη με τη μορφή και το σχήμα τους. Έτσι δημιουργούνται αριστουργηματικά φορητά έργα τέχνης, όπως η τράπεζα προσφορών με παράσταση δελφινιών, της οποίας η θαυμάσια θαλάσσια σκηνή σε ανάπτυγμα θα είχε τη μορφή μικρογραφικής ζωφόρου μήκους 1,30 μ.

Painted stucco offering tables

Tripod offering tables of stone and clay have a long tradition in Crete, where they are decorated with simple motifs and are considered to have been cult vessels. Stucco offering tables appeared at Akrotiri from the early 17th century BC, probably as vessels for domestic cult, made and decorated in the technique of wall-paintings. When the Thera wall-painting workshop was at its zenith (17th c. BC) talented artists specialized in miniature painting endowed these vessels with a special character, decorating them – for the first time – with pictorial compositions of the highest aesthetic level, adapted harmoniously to their shape and form. Thus they created portable works of art that are true masterpieces, such as the offering table with dolphins, the wonderful marine scene on which would have the form of a miniature frieze 1.30 m long if it were developed horizontally.

41

41-42. Τράπεζα προσφορών με παράσταση δελφινιών
Offering table with depiction of dolphins

42

Οι τοιχογραφίες της Οικίας Γυναικών

Η Οικία Γυναικών είναι μια μεγάλη, επιβλητική, πλούσια τριώροφη οικία της πόλης του Ακρωτηρίου. Διακοσμημένο με τοιχογραφίες ήταν στο δεύτερο όροφο το κεντρικό δωμάτιο της βόρειας πλευράς, που χωριζόταν με λεπτό πλινθότοιχο σε δύο άνισους συνεχόμενους χώρους. Στους τοίχους του δυτικού χώρου, απεικονίζονταν εύρυθμα επαναλαμβανόμενα μεγάλα φυτά κυανών παπύρων που εκφύονται από έδαφος αποδομένο συμβατικά με πλατειές κυματιστές ταινίες. Από τις τοιχογραφίες που κοσμούσαν το ανατολικό μεγαλύτερο δωμάτιο διασώθηκαν μόνο εκείνες του νότιου και του δυτικού τοίχου. Απεικονίζουν γυναικείες μορφές στη συνήθη για τη Θήρα κλίμακα των 2/3 του φυσικού μεγέθους με λυγρό ώριμο σώμα και σοβαρή έκφραση στο ωραίο πρόσωπο, λιτά ενδύματα, ελάχιστα κοσμήματα και απλή κόμμωση. Στο νότιο τοίχο μια κυρία βαδίζει προς τα αριστερά, ενώ στο δυτικό μια άλλη ώριμη σκύβοντας προς τα δεξιά αναστηλώνει το πρόσωπο κοιτάζοντας ψηλά. Με το δεξί χέρι κρατεί ένδυμα, ενώ με το αριστερό αγγίζει το χέρι άλλης γυναικείας μορφής, πιθανότατα όρθιας, που σώζεται ελάχιστα. Η αποσπασματικότητα της παράστασης δύσκολα επιτρέπει ασφαλή ερμηνεία. Ίσως να απεικονίζεται συμβολική σκηνή ένδυσης σχετική με τα στάδια της γυναικείας ωρίμανσης.

Στις τοιχογραφίες της Οικίας Γυναικών, εμπνευσμένα έργα ενός πρωτοπόρου και ταλαντούχου ζωγράφου, συνδυάζονται δημιουργικά τα παραδοσιακά σχήματα με νέα δυναμικά τεχνοτροπικά στοιχεία – λιτότητα και καθαρότητα στα εκφραστικά μέσα, αφαιρετική σχηματική απόδοση του φυσικού τοπίου, μετριάσμενη χαριτωμένη κίνηση των μορφών, ευρυθμία και τεκτονική διάταξη της σύνθεσης – που βρίσκουν ανταπόκριση έξω από τη Θήρα στην πρώιμη Μυκηναϊκή τέχνη και αργότερα στις τοιχογραφίες.

Wall-paintings from the House of the Ladies

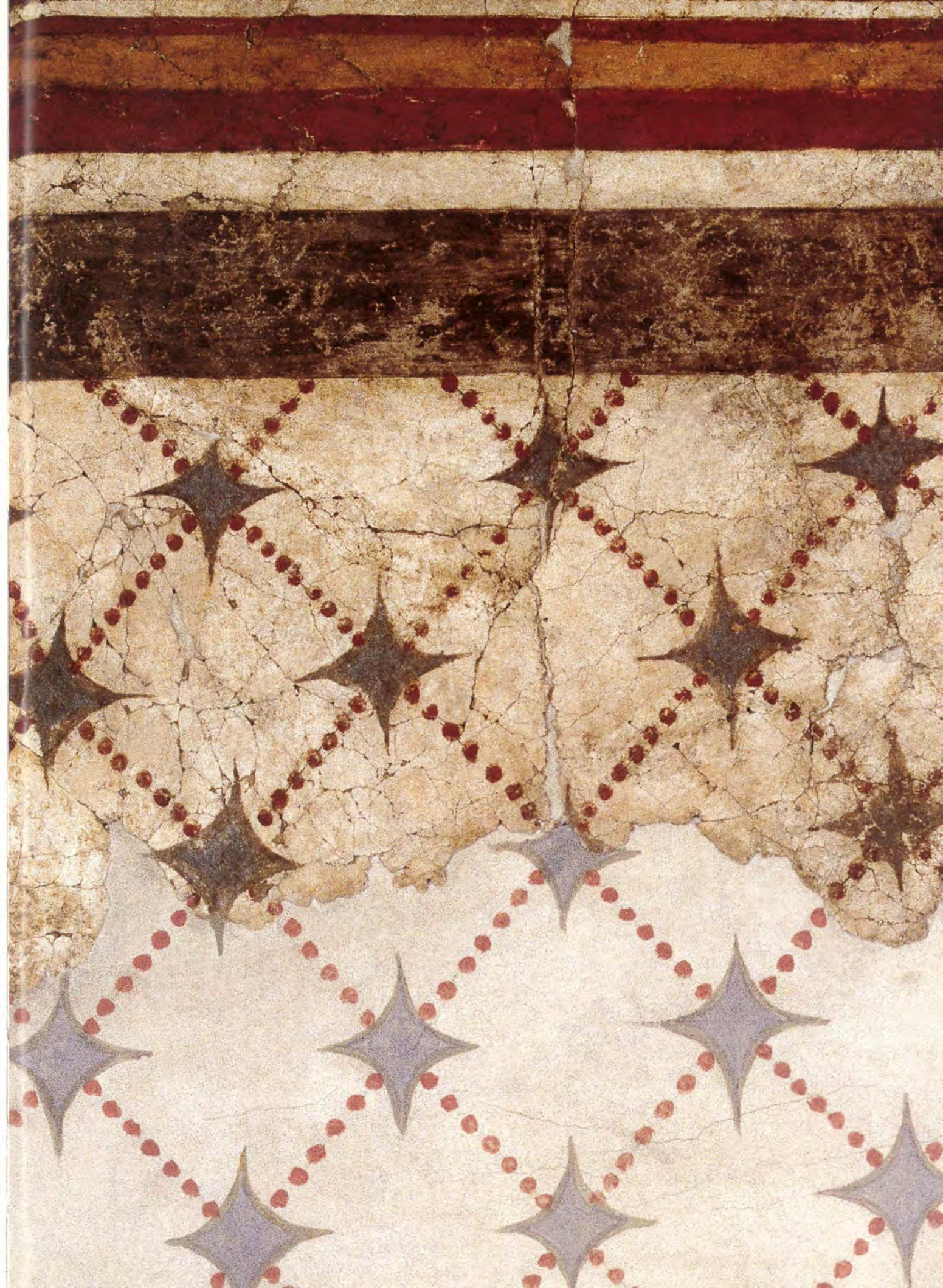
The House of the Ladies is a large, impressive and wealthy three-storey building at Akrotiri. It was decorated with wall-paintings in the second storey, in the central room on the north side, which was divided by a thin mud-brick partition into two contiguous chambers of different size.

Depicted on the walls in the west chamber are large blue papyrus plants, rhythmically repeated as if growing from the earth, which is indicated conventionally by broad wavy bands. Of the wall-paintings that adorned the larger, east, chamber only those from the south and the west wall have survived. These depict female figures in the usual Thera scale of 2/3 life size, with slender body and lovely face with serious expression, austere garments, very little jewellery and plain coiffure. On the south wall a woman walks leftwards, while on the west wall another mature woman, bending down to the right, raises her face and gazes upwards. She holds a garment in the right hand, while the left touches the arm of a second female figure, most probably standing, of which very little has survived. Because of the fragmentary condition of the representation any secure interpretation is difficult. Perhaps a symbolic scene of vesting, associated with the stages of female maturation, is illustrated.

The wall-paintings from the House of the Ladies, inspired works by a talented *avant-garde* painter, creatively combine traditional formats with dynamic innovative stylistic elements – austerity and clarity of expressive means, abstraction and schematization in rendering the natural landscape, constrained graceful movement of the figures, eurhythmic and tectonic ordering of the composition – which found response outside Thera in Early Mycenaean art and later in wall-painting.

43-47. Τοιχογραφίες Γυναικών (και λεπτομέρειες)
από την ομώνυμη Οικία, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting of the Ladies (and details)
from the House of the Ladies, Akrotiri, 17th c. BC

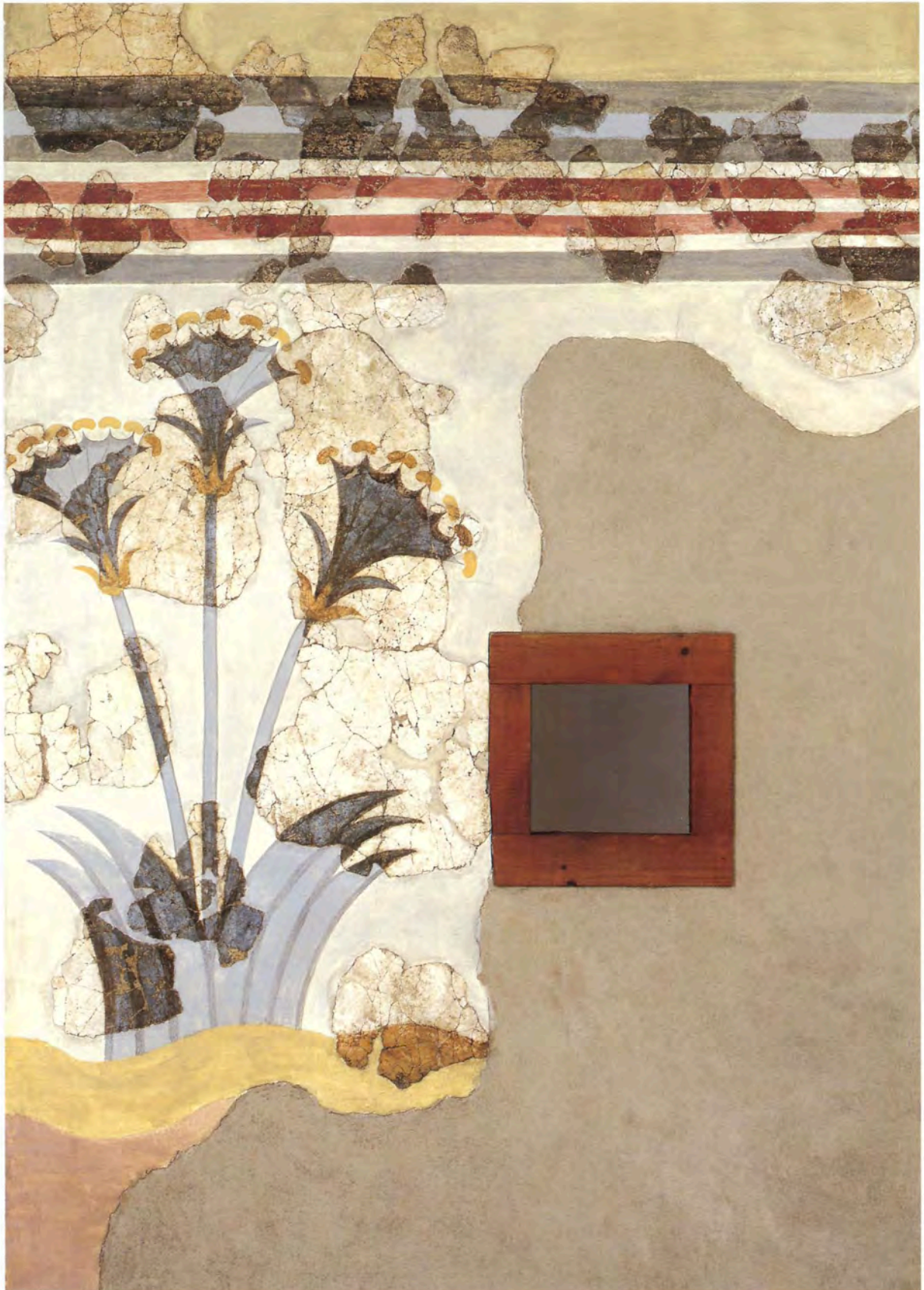

48-49. Τοιχογραφίες Παπύρων από την Οικία Γυναικών, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-paintings of Papyri from the House of the Ladies, Akrotiri, 17th c. BC

Δ4. ΚΕΡΑΜΙΚΗ: ΑΦΘΟΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ

04. POTTERY: HINTS OF ABUNDANCE AND LUXURY

M. ΜΑΡΘΑΡΗ / M. ΜΑΡΤΗΑΡΙ

Η κεραμική είναι μια τέχνη με μακρά και ενδιαφέρουσα πορεία στη Θήρα και ειδικότερα στο Ακρωτήριο. Η εξέλιξη της υπήρξε συνεχής από τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο (5η χιλιετία π.Χ.) ως την περίοδο της ακμής της πόλης του Ακρωτηρίου (ώριμη Υστεροκυκλαδική Ι περίοδος, 17ος αι. π.Χ.).

Κατά την τελευταία αυτή περίοδο η κεραμική αποτελεί ένα πλούσιο και εντυπωσιακό σύνολο που περιλαμβάνει χιλιάδες εγχώρια και εισηγμένα αγγεία. Η μελέτη τους βοηθεί να γίνει αντιληπτή η χρονική στιγμή που το Ακρωτήριο εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους του· παράλληλα παρέχει πληροφορίες για πτυχές του ιδιωτικού και θρησκευτικού βίου, τις σχέσεις της Θήρας με άλλες περιοχές του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου και το υψηλό επίπεδο στο οποίο έφθασαν η τεχνολογία και η τέχνη στο Ακρωτήριο.

Σκεύη πρακτικής και τελετουργικής χρήσης

Τα περισσότερα πήλινα αγγεία αποκαλύπτονται ακέραια και στη θέση που τα άφησαν οι κάτοικοι όταν εγκατέλειψαν την πόλη. Έτσι γίνεται αντιληπτό σε μεγάλο βαθμό πως ήταν οργανωμένη η ζωή μέσα στα κτίρια. Το κάθε κτίριο περιελάμβανε σκεύη πρακτικής και σκεύη τελετουργικής χρήσης. Υπήρχαν όμως και αγγεία που είχαν άλλοτε τη μία και άλλοτε την άλλη χρήση.

Τα περισσότερα σκεύη πρακτικής χρήσης εξυπηρετούσαν τα τρία στάδια του τομέα της διατροφής: την *παρασκευή, την προσφορά και την αποθήκευση φαγητών και ποτών*. Το κυριότερο μαγειρικό σκεύος είναι η τριποδική χύτρα. Στα επιτραπέζια σκεύη περιλαμβάνονται οι λεγόμενοι “κυκλαδικοί” σκύφοι, μικρές πρόχοι και κύπελλα με πιο συνηθισμένο τύπο εκείνων του κωνικού κυπέλλου. Τα αποθηκευτικά σκεύη – μεγάλες πρόχοι, αμφορείς και πίθοι – απαντούν σε μεγάλη ποικιλία σχημάτων και μεγεθών. Ορισμένες άλλες ανάγκες της καθημερινής ζωής εξυπηρετούνταν επίσης από πήλινα αγγεία. Ο φωτισμός εξασφαλιζόταν εκτός των άλλων με πήλινα λυχνάρια ενώ για τη φύ-

Pottery is an art with a long and interesting history on Thera in general and at Akrotiri in particular. Its development was continuous from the Late Neolithic period (5th millennium BC) into the time when the city at Akrotiri was at its zenith (mature Late Cycladic I, 17th c. BC).

During the city's heyday there was a rich and impressive body of pottery which includes thousands of local and imported vases. Study of these helps us to understand the moment in time when Akrotiri was abandoned by its inhabitants. It also provides information on aspects of domestic and religious life, on Thera's contacts with other regions in the Aegean and the Eastern Mediterranean, and the high level that art and technology had attained at Akrotiri.

Vessels for practical and for ritual use

Most of the clay vases are discovered intact and in the place where the inhabitants left them when they abandoned the city. So we have a good idea of how life was organized inside the buildings. Each building housed vessels for practical and vessels for ritual use. There were however vases that had both uses, depending on circumstances.

Most of the vessels for practical use were associated with the three stages of alimentation: preparing, serving and storing food and drink. The main cooking vessel is the tripod cooking pot. The table vessels include the so-called 'Cycladic' cups (bowls), small jugs and cups, the commonest type being the conical cup. The storage vessels – large jugs, amphorae and pithoi – occur in a wide variety of shapes and sizes. Some other domestic needs were served by clay vases, among them clay lamps for giving light, and small vases such as askoi, 'feeding bottles' and alabastra, which were containers for perfumes.

Most of the vessels for ritual use were evidently for performing libations. The commonest types are the local nipples ewers, the ribbed vessels and the cylindrical rhyton. A rare type is the chalice, adopted from

50. Πίθος κρίνων, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Pithos with lilies, Akrotiri, 17th c. BC

51

52

53

54

51. Τριποδική χύτρα, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Tripod cooking pot, Akrotiri, 17th c. BC.

52. Πρόχους και κύπελλα, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Jug and cups, Akrotiri, 17th c. BC

53. Κυλινδρικά ρυτά, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Cylindrical rhyta, Akrotiri, 17th c. BC

54. Νευρωτό αγγείο, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Ribbed vase, Akrotiri, 17th c. BC

55

λαξη των αρωμάτων χρησιμοποιεσαν μικρά αγγεία, όπως οι ασκοί, τα θήλαστρα και τα αλάβαστρα.

Τα περισσότερα σκεύη τελετουργικής χρήσης υποδηλώνουν *σπονδικές τελετουργίες*. Οι πιο συνηθισμένοι τύποι είναι οι εγχώριοι τύποι της μαστοπρόχου, του νευρωτού αγγείου και του κυλινδρικού ρυτού. Σπάνιος είναι ο υιοθετημένος από την Κρήτη τύπος του κυπέλλου κοινωνίας που απηχεί τελετές παρόμοιες με εκείνη “των σπονδών και της μετάδοσης του ιερού ποτηρίου” που απεικονίζεται σε τοιχογραφία του ανακτόρου της Κνωσού.

Εγχώρια και επείσασκη κεραμική

Τα πήλινα σκεύη του Ακρωτηρίου είναι εγχώριας κατασκευής στη συντριπτική τους πλειονότητα (ποσοστό 85% περίπου). Υπάρχουν όμως και αγγεία από την Κρήτη, την Ηπειρωτική Ελλάδα, άλλα Κυκλαδονήσια, τη Δωδεκάνησο και τη ΝΔ. Μικρά Ασία, την Κύπρο και τη Συρία, που δείχνουν το ευρύ πλέγμα των εξωτερικών σχέσεων του Ακρωτηρίου (ποσοστό 15% περίπου).

Τα εισηγμένα αγγεία είχαν φθάσει στο Ακρωτήρι είτε ως δοχεία μεταφοράς προϊόντων είτε επειδή αποτελούσαν αντικείμενο εμπορίου τα ίδια. Στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται κυρίως τα μινωικά και μυκηναϊκά κύπελλα με τη στιλπνή επιφάνεια. Τα ντόπια εργαστήρια κατασκεύαζαν κύπελλα παρόμοιων σχημάτων και διακόσμησης που υστερούσαν όμως ποιοτικά από τα εισηγμένα εξαιτίας των κατώτερων υλικών που χρησιμοποιούσαν, είχαν χονδρότερα τοιχώματα και αμαυρή επιφάνεια. Η εισαγωγή λεπτότεχνων κυπέλλων στο Ακρωτήρι απηχεί μια κοινωνία με νοοτροπία νεοπλουτισμού

56

55-56. Ρυτά σε σχήμα κεφαλής κάπρου, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Boar-head rhyta, Akrotiri, 17th c. BC

Crete, which echoes rites similar to the ‘libations and the offering of the sacred chalice’ which is depicted in a wall-painting in the Palace of Knossos (the ‘Camp Stool’ fresco).

Local and imported pottery

The overwhelming majority (about 85%) of the clay vessels at Akrotiri were produced locally. There are also vases (about 15%) from Crete, Mainland Greece, other Cycladic islands, the Dodecanese and southwest Asia Minor, Cyprus and Syria, which bear witness to the city’s wide network of external relations.

The imported vases reached the city at Akrotiri either as containers for transporting other commodities or as items of trade themselves. The second category includes mainly the Minoan and Mycenaean cups with lustrous surface. The local workshops made cups of the same shapes and decoration but of inferior quality to the imports – thicker walls and matt surface – because of the poorer quality materials used. The import of fine-ware cups to Akrotiri is characteristic of a society with a parvenu mentality and an appetite for more refined and impressive consumer goods.

The largest number of imports was from Crete, since

57

που αναζητεί το πιο εκλεπτυσμένο και εντυπωσιακό.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των εισαγωγών προέρχεται από τη Μινωική Κρήτη, αφού το Ακρωτήρι κατά την περίοδο της ακμής του διατηρούσε έντονες σχέσεις με την Κνωσό, την πιο ισχυρή δύναμη της εποχής, καθώς και με άλλα μινωικά κέντρα. Η πολιτιστική επιρροή που ασκούσε η Κρήτη στη Θήρα απηχεί και στην κεραμική. Τα θηραϊκά κεραμικά εργαστήρια κατασκευάζουν εκμινωισμένους τύπους αγγείων που αντλούν τα πρότυπά τους κυρίως από τα σύγχρονα Υστερομινωικά ΙΑ αγγεία που εισάγονται στο Ακρωτήρι, όπως είναι, για παράδειγμα, η γεφυρόστομη πρόχους και το ημισφαιρικό κύπελλο. Οι μιμήσεις όμως δεν είναι ποτέ ακριβείς. Τα θηραϊκά αγγεία είναι περισσότερο ογκώδη και σφαιρικά σε σύγκριση με τα πρότυπά τους. Η μινωική πάντως επιρροή δεν στάθηκε ικανή να αποκόψει το Ακρωτήρι από την κυκλαδική παράδοση. Παραδοσιακοί τύποι, όπως είναι η μαστοπρόχους και η κύμβα, συνέχιζαν να κατασκευάζονται.

Θηραϊκή κεραμική τεχνολογία

Κεραμικά εργαστήρια δεν βρέθηκαν ως τώρα στο Ακρωτήρι, αφού η ανασκαφή έχει περιοριστεί σε ορισμένες κεντρικές συνοικίες της πόλης ενώ τα εργαστήρια είναι πιθανότερο να βρίσκονταν στην περιφέρειά της. Η μαζικότητα πάντως και η τυποποίηση της κεραμικής επιτρέπουν να υποτεθεί ότι η παραγωγή της αποτελούσε μια καλά οργανωμένη βιοτεχνική δραστηριότητα. Πρέπει μάλιστα να υπήρχαν δύο τύποι κεραμικών εργαστηρίων: τα εργαστήρια που παρήγαγαν

56

58

57. Ημισφαιρικά κύπελλα από την Κρήτη, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Semiglobular cups from Crete, Akrotiri, 17th c. BC

58. Κύπελλα τύπου Βαφειού από την Κρήτη, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Vapheio-type cups from Crete, Akrotiri, 17th c. BC

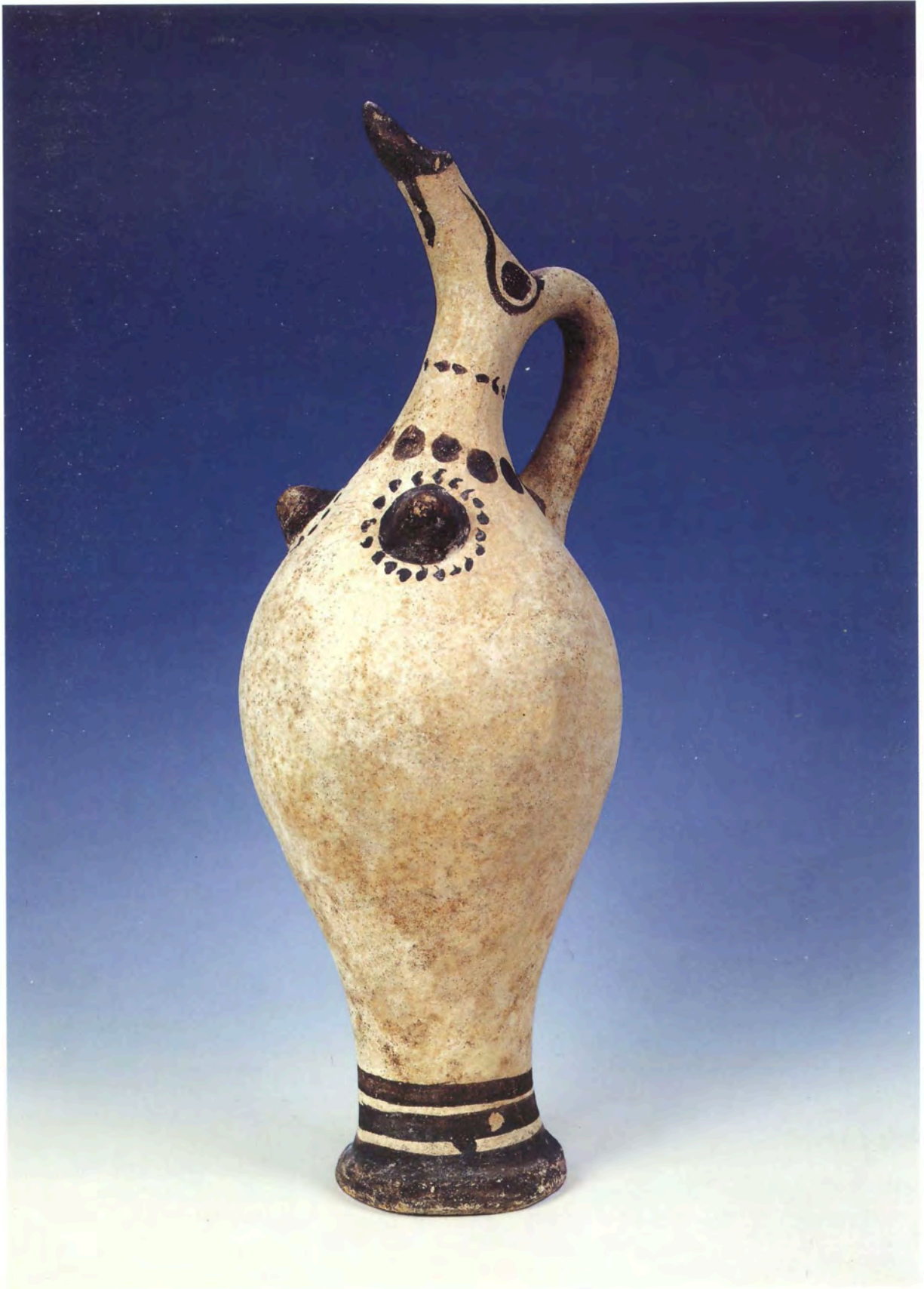
Akrotiri during its heyday maintained strong ties with Knossos, the mightiest power of the age, as well as with other Minoan centres. The cultural influence of Crete on Thera is echoed in the local pottery too. The Theran workshops produced Minoanizing types which drew their models mainly from contemporary Late Minoan IA vases that were imported to Akrotiri, such as the bridge-spouted jug and the semiglobular cup. The imitations are never exact however. The Theran vases are bulkier and more globular than their prototypes. Furthermore, Minoan influence was not strong enough to cut the city off from Cycladic tradition and types such as the nipples ewer and the kymbe continued to be made.

Theran ceramic technology

No pottery workshops have yet been found at Akrotiri, probably because the excavation is confined to some central neighbourhoods of the city whereas the workshops were more likely to have been on the outskirts. Nevertheless the mass-production and standardization of the clay vases permit us to assume that pottery-making was a well-organized craft-industrial activity. Indeed two kinds of pottery workshops must have existed: those producing small, medium and relatively large

59. Μαστοπρόχους, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Nippled ewer, Akrotiri, 17th c. BC

60. Πίθος με φυτική διακόσμηση (σταφύλια, ψυχανθή, καλαμοειδή), Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Pithos with floral decoration (grapes, vetches and reeds), Akrotiri, 17th c. BC

61

μικρού, μεσαίου και σχετικά μεγάλου μεγέθους αγγεία που η κατασκευή τους βασιζόταν στη χρήση του κεραμικού τροχού και τα εργαστήρια των τεράστιων πήθων τους οποίους “έχτιζαν” οι πιθαράδες με δακτυλίους πηλού επάνω σε αργοκίνητο δίσκο. Τα λίγα αγγεία που έχουν κατασκευαστεί σε μήτρες αποτελούν πιθανότατα έργα κάποιου ή κάποιων ειδικευμένων τεχνιτών.

Τα υλικά που χρησιμοποιούσαν οι κεραμείς ήταν ασβεστολιθικός πηλός για την κατασκευή των αγγείων, διάλυμα πηλού πλούσιου σε σίδηρο και ποτάσα για την παρασκευή μαύρου και κόκκινου χρώματος, μαγκανιούχο διάλυμα για το μαύρο χρώμα και διάλυμα ορυκτού τάλκη για το λευκό.

Τα εργαστήρια του Ακρωτηρίου ήταν τεχνολογικά εξελιγμένα αφού διέθεταν κεραμικούς κλιβάνους στους οποίους ήταν δυνατό να αναπτυχθούν υψηλές θερμοκρασίες από 700 ως 1080°C. Επίσης συνδύαζαν κατά την όπτηση μεθόδους προηγμένες για την εποχή με άλλες πιο παραδοσιακές ώστε να επιτύχουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα στη διακόσμηση των αγγείων.

Η Θηραϊκή κεραμική τέχνη

Η θηραϊκή κεραμική τέχνη υπήρξε εφευρετική και δημιουργική τόσο ως *αγγειοπλαστική* όσο και ως *αγγειογραφία*. Η πορεία της βασίστηκε στην αξιοποίηση της δικής της κυκλαδικής παράδοσης και στην παράλληλη εισδοχή στοιχείων από τη μινωική κεραμική και άλλες τέχνες.

Οι θηραίοι αγγειοπλάστες κατασκευάζουν κατά

62

61. Ρυτό σε σχήμα κυπέλλου με παράσταση κριθαριού, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.

Cup-rhyton with barley, Akrotiri, 17th c. BC

62. Οφθαλμοπρόχους με γραπτές μαστοπρόχους, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.

Eyed-ewer with painted nipples, Akrotiri, 17th c. BC

vases mainly made on the potter's wheel, and those producing huge storage jars (pithoi) which were 'built up' of clay coils with the aid of a tournette. The few vases made in moulds are possibly the works of some specialist craftsman or craftsmen.

The potters used calcareous clay for making the vases, a solution of clay rich in iron and potash (potassium hydroxide) for preparing the black and red pigment, a solution of manganese oxides also for black, and a solution of the mineral talc for white.

The Akrotiri workshops had sophisticated technology with pottery kilns that could be heated to high temperatures, ranging from 700 to 1080°C. During firing they also combined advanced methods for the period with more traditional ones, in order to achieve the best possible result in the decoration of the vases.

Theran ceramic art

The ceramic art of Thera, both vase-making and vase-painting, was inventive and creative. Its development is based on the utilization of the native Cycladic tradition and the parallel introduction of elements from Minoan pottery and other art forms.

The Theran potters usually made vases of simple

63

64

κανόνα αγγεία με απλά σχήματα και ενιαίο περίγραμμα. Σε ορισμένες όμως περιπτώσεις δημιουργούν πλαστικά έργα υψηλών προδιαγραφών όπως είναι οι ραμφόστομες πρόχοι και μαστοπρόχοι, που συνδυάζουν πτηνομορφικά και ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά, και τα ρυτά σε σχήμα ζώων.

Η εντυπωσιακή πολυχρωμία και η τάση προς τη φυσιοκρατία αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της θηραϊκής αγγειογραφίας. Στο θεματολόγιό της συμπεριλαμβάνονται σχηματικά θέματα, με συνήθεστερα τη σπείρα και το χελώνιο, αλλά και πολλά εικονιστικά. Τα τελευταία εντάσσονται σε δύο διαφορετικούς εικονογραφικούς κύκλους, οι οποίοι δεν συνδυάζονται μεταξύ τους στις επιφάνειες των αγγείων. Τα θέματα του ενός κύκλου εμπεριέχουν συμβολισμούς που σχετίζονται με την ευόδωση της γεωργικής καλλιέργειας. Πρόκειται για καλλιεργούμενα φυτά (ψυχανθές, σταφύλι, κριθάρι) και τη γραπτή παράσταση της σπονδικής μαστοπρόχου με τις κερατοειδείς αποφύσεις. Ο άλλος κύκλος αντλεί τα θέματά του από την ελεύθερη φύση, από τον κόσμο της στεριάς και τον κόσμο της θάλασσας. Τα στοιχεία των παραστάσεων του κύκλου αυτού είναι φυτά, διαφορετικά από εκείνα του προηγούμενου (κρίνος, κρίκος, κισσός), ζώα (λιοντάρι, ταύρος, αίγαγρος, αίγα, ελάφι, δελφίни, χελιδόνι, γλάρος, αετός), δαιμονικά όντα (γρύπας) και σπάνια ο άνθρωπος. Σε ορισμένες περιπτώσεις δημιουργούνται φυσιοκρατικές σκηνές γεμάτες κίνηση και ζωντάνια που παραπέμπουν σε αντίστοιχες της μεγάλης ζωγραφικής.

63. Πρόχους δελφινιών, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Jug with dolphins, Akrotiri, 17th c. BC

64. Πρόχους φοινίκων και καλαμοειδών, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Jug with palm-trees and reeds, Akrotiri, 17th c. BC

shapes with uniform profile. In some cases, however, they fashioned modelled vases of considerable sophistication. The beak-spouted jugs and nipped ewers, which combine avian and anthropomorphic traits, and the zoomorphic rhytons, are interesting examples of this trend.

Distinctive traits of Thera vase-painting are a striking polychromy and a tendency towards naturalism. The thematic repertoire includes both schematic motifs, the commonest being the spiral and the ripple pattern, and pictorial ones. The latter fall into two different iconographic cycles, which are never combined on the surfaces of the vases. The motifs in one cycle embody symbolisms associated with agrarian cult. These are cultivated plants (vetches, grape, barley) and the painted depiction of the libation nipped ewer with horn-shaped protuberances. The other cycle draws its themes from nature, from the terrestrial and the marine world. The iconographic elements include wild plants (lily, crocus, ivy), wild creatures (lion, bull, ibex, goat, deer, dolphin, swallow, seagull, eagle), daemonic beings (griffin) and very rarely human figures. In some instances truly naturalistic scenes are created, full of movement and vitality, which allude to corresponding ones in monumental painting.

65. Πίθος δελφινιών, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Pithos with dolphins, Akrotiri, 17th c. BC

Δ5. ΑΠΟ ΤΗ ΘΗΡΑΪΚΗ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗ ΘΗΡΑΪΚΗ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ

D5. FROM THERAN VASE-PAINTING TO THERAN WALL-PAINTING

M. ΜΑΡΘΑΡΗ / M. MARTHARI

Όταν οι πρώτες τοιχογραφίες ζωγραφήθηκαν στα κτίρια του Ακρωτηρίου (πρώιμη Υστεροκυκλαδική Ι περίοδος, αρχές 17ου αι. π.Χ.), τα θηραϊκά κεραμικά εργαστήρια παρήγαγαν ήδη αγγεία με εικονιστικά θέματα. Οι τοιχογράφοι, το θεματολόγιο των οποίων ήταν σε μεγάλο βαθμό μινωικής προέλευσης, δανείζονται από τα αγγεία αυτά το κατεξοχήν θηραϊκό θέμα του χελιδονιού και το εισάγουν στις τοιχογραφίες τους. Ήταν επομένως η ήδη υπάρχουσα στη Θήρα τάση για την παραγωγή εικονιστικής κεραμικής που ώθησε στη θεματική αλληλεπίδραση με μια άλλη ζωγραφική τέχνη μεγάλης κλίμακας, η οποία διέθετε ένα πολύ πιο σύνθετο και πλούσιο θεματολόγιο από τη θηραϊκή αγγειογραφία. Το ρεύμα αυτό συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της ακμής του Ακρωτηρίου (ώριμη Υστεροκυκλαδική Ι περίοδος, 17ος αι. π.Χ.).

Οι θηραϊοί αγγειογράφοι διατηρούν τα παραδοσιακά εικονιστικά τους θέματα, όπως το χελιδόνι, τα οποία όμως δεν προβάλλουν πλέον μόνα τους στις επιφάνειες των αγγείων αλλά εντάσσονται σε συνθέσεις που θυμίζουν εκείνες των τοιχογραφιών. Ταυτόχρονα ενσωματώνουν στο θεματολόγιό τους επί μέρους θέματα ή σύνθετες σκηνές από τις τοιχογραφίες.

Σε ορισμένες περιπτώσεις ολόκληρο το διακοσμητικό σύστημα των αγγείων τους είναι επηρεασμένο από το συνδυασμό ή την αντιπαράθεση επί μέρους σκηνών σε μια τοιχογραφία. Αυτό συμβαίνει με τον εντυπωσιακό διακοσμημένο πίθο αρ. ευρ. 4854 που βρέθηκε στη Δυτική Οικία. Στη μία του όψη παριστάνονται ταύρος και αίγες σε χλοερό λιβάδι και στην άλλη γλάροι που πετούν επάνω από δελφίνια. Οι παραστάσεις αυτές παραπέμπουν σε επί μέρους επεισόδια της Μικρογραφικής Ζωφόρου της Δυτικής Οικίας, στα οποία δελφίνια κολυμπούν ανάμεσα στα πλοία του στόλου και κοπάδια ταύρων και αιγοειδών οδηγούνται για πότισμα σε πηγάδι. Οι δύο κόσμοι, της στεριάς και της θάλασσας, δεν παρουσιάζονται αναλυτικά στις παραστάσεις του πίθου, όπως στη μικρογραφική ζωφόρο, αλλά συντομογραφικά.

When the first wall-paintings were executed in the buildings at Akrotiri (early Late Cycladic I period, early 17th c. BC), the Theran pottery workshops were already producing vases with pictorial subjects. Although the Theran wall-painters' thematic repertoire is to a great degree Minoan, they borrowed from local vase-painting the Theran subject *par excellence*, the swallow, and introduced it into their art. So it was the penchant for pictorial pottery, already existing in Thera, that stimulated the thematic interaction with another painting technique on a large scale, which had a much richer and more complex repertoire than Theran vase-painting. This current continued during the city's heyday (mature Late Cycladic I period, 17th c. BC).

The Theran vase-painters still reproduced their traditional pictorial subjects, such as the swallow, but instead of projecting them singly on the vase surfaces they included them in compositions which recall those of the wall-paintings. Concurrently, they incorporated in the repertoire of vase-painting, individual motifs or composite scenes from the wall-paintings.

In some cases the entire decorative system of the vases is influenced by the combination or the juxtaposition of individual scenes in a wall-painting. A good example is the impressive pithos inv. no. 4854 from the West House which is decorated on one side with a bull and goats in a grassy meadow, and on the other with seagulls flying above dolphins. These representations allude to episodes in the Miniature Frieze from the West House, in which dolphins swim between the ships in the fleet and herds of bovines and of caprines are led to water at a well. On the pithos the two worlds, of land and of sea, are not presented analytically, as they are in the miniature frieze, but concisely. In all the cases where vase-painting has adopted subjects from monumental painting the impression created is entirely different, since the subjects are rendered using the materials, means and style of vase-painting and not of wall-painting.

66

Σε όλες τις περιπτώσεις υιοθέτησης θεμάτων από τη μεγάλη ζωγραφική η αίσθηση που αποπνέουν οι αγγειογραφικές παραστάσεις είναι τελείως διαφορετική από εκείνη των αντίστοιχων τοιχογραφικών, αφού τα θέματα αποδίδονται στις επιφάνειες των αγγείων με τα υλικά, τα μέσα και την τεχνοτροπία της αγγειογραφίας.

66. Πίθος ταύρου, αιγών, δελφινιών και γλάρων (λεπτομέρεια), Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Pithos with bull, goats, dolphins and seagulls (detail), Akrotiri, 17th c. BC

67-68. Πίθος ταύρου, αιγών, δελφινιών και γλάρων, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Pithos with bull, goats, dolphins and seagulls, Akrotiri, 17th c. BC

Δ6. ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ: Η ΛΑΜΠΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ

D6. JEWELLERY: HINTS OF SPLENDOROUS APPEARANCE

X. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ / C. TELEVANTOU

Τα κοσμήματα που βρέθηκαν στο Ακρωτήρι είναι λιγοστά, προφανώς διότι οι κάτοικοι πριν εγκαταλείψουν την πόλη πήραν μαζί τα τιμαλφή τους. Πρόκειται για ψήφους σε διάφορα σχήματα από κοινούς ή ημιπολύτιμους λίθους, μία χρυσή ψήφο, μία κεφαλή περόνης από ορεία κρύσταλλο, χάλκινες και οστέινες περόνες, περίαπτα, το ένα ελεφαντοστέινο σε σχήμα βουκρανίου. Το κενό αυτό αναπληρώνουν οι τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου, στις οποίες, σε αντίθεση με τις ανδρικές, παιδικές και ορισμένες ώριμες γυναικείες μορφές που φορούν ελάχιστα ή καθόλου κοσμήματα, οι νεαρές γυναικείες απεικονίζονται καταστόλιστες με ποικίλα περίτεχνα κοσμήματα: ενώτια, περιδέραια, ψέλλια, περιβραχιόνια και περισφύρια. Τα περισσότερα αποδίδονται με κίτρινο ή κυανό χρώμα που υποδηλώνουν το χρυσό και τον άργυρο αντίστοιχα. Πολλά είναι συνηθισμένα στον αιγαιακό χώρο όπως είναι τα δακτυλιόσχημα ενώτια (τοιχογραφία των Κυριών, τοιχογραφία "Αφρικανού"). Ορισμένα όμως είναι μοναδικά, ενώ άλλα βρίσκουν τα παράλληλά τους σε κοσμήματα που βρέθηκαν σε τάφους των Μυκηνών. Οι απεικονίσεις αυτές δείχνουν την ιδιαίτερη αγάπη των Θηραίων, κυρίως των γυναικών, για πολύτιμα κοσμήματα, κυρίως χρυσά, που λάμπρυναν τις πολυποίκιλες γιορτινές ενδυμασίες τους.

Very little jewellery has been found at Akrotiri, presumably because the inhabitants took their precious possessions with them when they abandoned the city. The pieces recovered are beads of various shapes, of ordinary or semiprecious stones, one gold bead, a rock-crystal pin head, bronze and bone pins, pendants and one ivory bucranium. The lack of actual jewellery is compensated for by the wall-paintings at Akrotiri, in which the female figures are depicted with intricate jewellery of different types — earrings, necklaces, bracelets and anklets —, in contrast to the male, child and some mature female figures which wear hardly any or no jewellery.

Most of the jewellery is painted in yellow or blue denoting gold and silver respectively. Many pieces are familiar Aegean types e.g. the hoop earrings (wall-painting of the Ladies, wall-painting fragment with the 'African'). Others are comparable to jewellery found in graves at Mycenae, while some are unique. These representations document the Thera's, and above all the Thera women's, love of precious jewellery, mainly of gold, which was a splendid accessory to their opulent festival costumes.

---

69. Κοσμήματα από ημιπολύτιμους λίθους και χρυσό, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.

Jewellery of semiprecious stones and gold, Akrotiri, 17th c. BC

70. Οστέινη περόνη, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.

Bone pin, Akrotiri, 17th c. BC

71. Χάλκινη περόνη, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.

Bronze pin, Akrotiri, 17th c. BC

72. Οστέινο περίαπτο, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.

Bone pendant, Akrotiri, 17th c. BC

69

70

71

72

Δ7. ΑΚΡΩΤΗΡΙ: ΕΝΑ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΛΙΜΑΝΙ

D7. AKROTIRI: A COSMOPOLITAN PORT

X. ΝΤΟΥΜΑΣ ΚΑΙ Χ. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ / C. DOUMAS AND C. TELEVANTOU

Οι σχέσεις της Θήρας με τον υπόλοιπο κόσμο του Αιγαίου είναι βεβαιωμένες ήδη από τη Νεολιθική Εποχή. Οι σχέσεις αυτές γίνονται στενότερες και εντονότερες κατά την Πρωτοκυκλαδική (3η χιλιετία π.Χ.) και Μεσοκυκλαδική (20ός-18ος αι. π.Χ.) περίοδο με συνεχή τάση διεύρυνσης. Έτσι, στις αρχές της Υστεροκυκλαδικής περιόδου (17ος αι. π.Χ.), καθώς μαρτυρούν τα αρχαιολογικά ευρήματα, η πόλη του Ακρωτηρίου έχει δεσμοποιήσει με την ηπειρωτική Ελλάδα, τις άλλες Κυκλάδες, τα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου, την Κρήτη αλλά και με κέντρα περιοχών της Ανατολικής Μεσογείου, όπως η Συρία και η Αίγυπτος. Τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα του λιμανιού του Ακρωτηρίου τον επιβεβαιώνουν καλλιτεχνικές συμβάσεις κοινές στα έργα τέχνης της Θήρας και της Ανατολής. Με τις τοιχογραφίες που εικονίζουν εξωτικά θέματα (π.χ. πίθηκοι) οι προϊστορικοί Θηραίοι διαδήλωναν όχι μόνο την οικονομική τους ευμάρεια αλλά και την κοσμοπολίτικη νοοτροπία τους.

X.N.

Contacts between Thera and the rest of the Aegean world are attested already from the Neolithic Age. These relations became closer and more frequent during the Early Cycladic (3rd millennium BC) and the Middle Cycladic (20th-18th c. BC) period, with an increasing tendency to expansion. Archaeological finds from the city at Akrotiri indicate that by the beginning of the Late Cycladic period (17th c. BC) it was engaged in transactions with the Greek Mainland, other Cycladic islands, the islands of the Southeast Aegean and Crete as well as with centres in East Mediterranean lands, such as Syria and Egypt. The cosmopolitan character of the port at Akrotiri is confirmed by artistic conventions common to works of art in Thera and the Orient. In their wall-paintings depicting exotic subjects (e.g. monkeys), the prehistoric Therans expressed not only their prosperity but also their cosmopolitan mentality.

C.D.

73. Κύπελλα από την Κνωσό, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Cups from Knossos, Akrotiri, 17th c. BC

74. Κύπελλο και ασκός από την Κνωσό, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Cup and askos from Knossos, Akrotiri, 17th c. BC

75

76

75. Πρόχους από την Ηπειρωτική Ελλάδα, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Jug from the Greek Mainland, Akrotiri, 17th c. BC

76. Γεφυρόστομος σκύφος από την Αίγινα, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Bridge-spouted jar from Aegina, Akrotiri, 17th c. BC

77. Λίθινο ρυτό από την Κρήτη, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Stone rhyton from Crete, Akrotiri, 17th c. BC

78. Αμφορίσκος από αλάβαστρο από την Ανατολική Μεσόγειο,
Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Alabaster miniature amphora from the East Mediterranean,
Akrotiri, 17th c. BC

77

78

Θραύσματα τοιχογραφιών με εξωτικά στοιχεία

Σε κτίριο του Τομέα Α, στη βόρεια περιοχή του οικισμού, βρέθηκαν θραύσματα τοιχογραφιών που κοσμούσαν κάποιο χώρο πάνω από το λεγόμενο «Θυρωρείον». Μερικά από αυτά έχουν στοιχεία με εξωτικό χαρακτήρα (π.χ. πίθηκος, φοινικόδενδρο).

Υπαίθριο ιερό με σεβίζοντες πιθήκους. Διασώζεται το αριστερό τμήμα ιερού: διακοσμημένος κίτρινος κίονας με δύο κυανούς παπύρους στην κορυφή του στηρίζει βαθμίδες με διπλά κέρατα, ένα από τα κύρια σύμβολα της μινωικής θρησκείας. Εμπρός από το ιερό εικονίζονται καθιστοί κυανοί πίθηκοι με υψωμένα τα χέρια σε στάση προσευχής.

“Αφρικανός”. Εικονίζεται το επάνω μέρος φοινικόδενδρου και η κεφαλή ανδρικής μορφής, που φορεί μεγάλο χρυσό ενώτιο και έχει έντονα αφρικανικά χαρακτηριστικά, στα οποία οφείλει το όνομα “Αφρικανός”. Είναι η μοναδική ανθρώπινη μορφή στις θηραϊκές τοιχογραφίες που παριστάνεται σε κλίμακα 1/3 του φυσικού μεγέθους, συνηθισμένη στις κρητικές τοιχογραφίες.

Κυανό πουλί. Σε βραχώδες τοπίο εικονίζεται μεγάλο κυανό πουλί να πετά με τα φτερά ανοικτά πάνω και κάτω από το σώμα, σχήμα σύνηθες στην αιγαιακή μεγάλη ζωγραφική.

X.T.

Wall-painting fragments with exotic elements

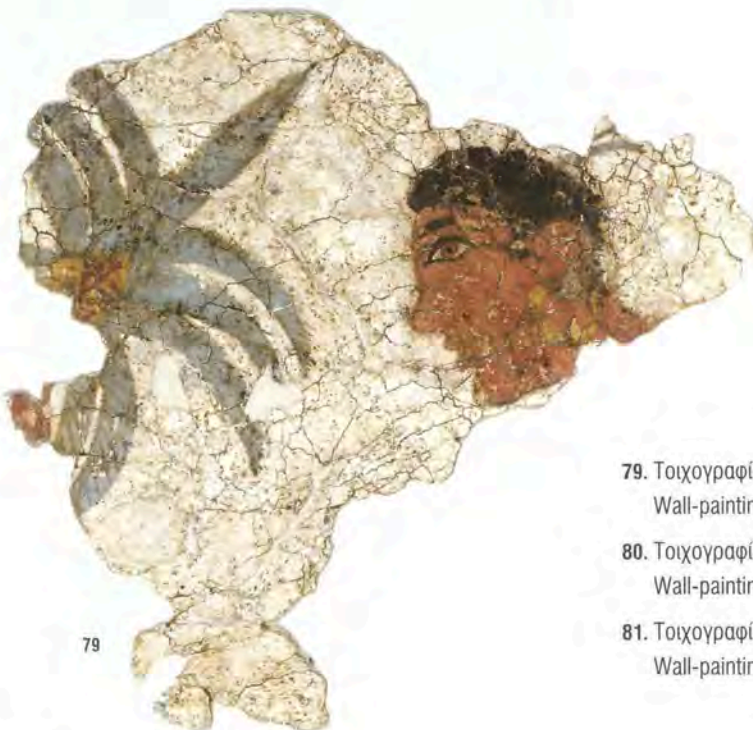
From a building in Sector A, in the north part of the settlement, came fragments of wall-painting that decorated some room above the so-called ‘Porter’s Lodge’. Some of them have elements of exotic character (e.g. monkey, palm tree).

Rural shrine with adorant monkeys. Preserved is the left part of a shrine with yellow columns decorated with blue papyri and topped by steps with horns of consecration, one of the chief symbols of Minoan religion. In front of the shrine squat blue monkeys with their hands raised in a gesture of prayer.

‘African’. Depicted is the upper part of a palm tree and the head of a male figure wearing a large gold earring and with pronounced negroid features, hence the sobriquet ‘African’. This is the sole human figure in the Thera wall-paintings that is represented on a scale 1/3 of life size, usual in the Cretan wall-paintings.

Blue bird. In a rocky landscape a large blue bird flies, its wings open above and below the body, a common format in Aegean monumental painting.

C.T.

79

79. Τοιχογραφία “Αφρικανού”, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting of an ‘African’, Akrotiri, 17th c. BC

80. Τοιχογραφία με πτηνό, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting with bird, Akrotiri, 17th c. BC

81. Τοιχογραφία με σεβίζοντες πιθήκους, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting with adorant monkeys, Akrotiri, 17th c. BC

80

81

Η τοιχογραφία των Πιθήκων

Το κτίριο του Τομέα Β είναι από τα πλέον κατεστραμμένα της πόλης του Ακρωτηρίου εξαιτίας του νεότερου χειμάρρου που τη διέσχισε. Στον όροφο ήσαν τοιχογραφημένα δύο ξεχωριστά και σχετικά απομακρυσμένα μεταξύ τους δωμάτια, το Β1 με τις αντιλόπες και τα παιδιά που πυγμαχούν και το Β6 με σκηνή πιθήκων σε φυσικό περιβάλλον.

Η τοιχογραφία των πιθήκων κοσμούσε το βόρειο και δυτικό τοίχο του δωματίου Β6. Από ανισομεγέθεις πλατειές κυματιστές ταινίες, που εκτείνονται στο κάτω μέρος των τοιχογραφιών και ίσως υποδηλώνουν υδάτινο στοιχείο, ξεκινούν βράχια, που απλώνονται στην κύρια ζώνη της παράστασης μέχρι και τη διακοσμητική επίστεψη της και θυμίζουν, ως προς το σχήμα και τα χρώματα, το θηραϊκό τοπίο. Σε αυτά αναρριχώνται κυανοί πίθηκοι, είδος ξένο στην αιγαιακή πανίδα, που κινούνται ελεύθερα προς όλες τις κατευθύνσεις. Παριστάνονται σε κατατομή εκτός από έναν που εικονίζεται μετωπικά, μια τολμηρή απόδοση στις αιγαιακές τοιχογραφίες.

Στην τοιχογραφία των πιθήκων, αριστουργηματικό έργο ενός πρωτοποριακού ζωγράφου, συνδυάζεται η μετριοπαθής λιτότητα, χρωματική και σχεδιαστική (φυσικό τοπίο), με την ελεύθερη οργάνωση της σύνθεσης, την έντονη κίνηση, τις ποικίλες στάσεις των ζώων και την αποτύπωση του στιγμιαίου, έτσι ώστε η όλη ατμόσφαιρα να αποδίδει ρεαλιστικά την ψυχολογία και το χαρακτήρα των πιθήκων. Το επιτυχημένο αποτέλεσμα ίσως δείχνει ότι ο ζωγράφος είχε άμεση εικόνα των ζώων αυτών, που θα εισάγονταν στο Αιγαίο από την Αίγυπτο ή την Ανατολική Μεσόγειο.

Στο δωμάτιο Β6 ανήκει και η αποσπασματική τοιχογραφία των τετραπόδων σε βραχώδες τοπίο με κρόκους, έργο του ίδιου ζωγράφου.

X.T.

The wall-painting of the Monkeys

The building of Sector Beta is one of the most badly destroyed in the city, on account of the later torrent that flowed through it in winter. In the upper storey two separate rooms, quite far from each other, were decorated with wall-paintings: room Beta 1 with the antelopes and the boxing children, and room Beta 6 with the scene of monkeys in a natural landscape.

The wall-painting of the monkeys decorated the north and west walls of room Beta 6. From broad wavy bands of unequal width, extending across the lower part of the painting and perhaps denoting water, rise rocks which fill the main field up to its decorative crowning zone and recall the Thera landscape in shape and colours. Blue monkeys, a species foreign to the Aegean fauna, clamber on the rocks, moving freely in all directions. All are depicted in profile except one, which is shown in frontal view, a bold rendering in Aegean wall-paintings.

The wall-painting of the monkeys, a masterpiece by an *avant-garde* painter, combines a certain restraint in colour and drawing (natural landscape) with freedom of composition, intense movement, varied poses and a registering of the momentary, thus creating an atmosphere that realistically conveys the character of the simians. The felicitous result perhaps indicates that the painter had a direct image of these animals, which will have been imported to the Aegean from the East Mediterranean.

The fragmentary wall-painting of the quadrupeds in a rocky landscape with crocuses, by the same painter, adorned room Beta 6.

C.T.

82. Τοιχογραφία πιθήκων (λεπτομέρεια), Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting of the monkeys (detail), Akrotiri, 17th c. BC

83. Τοιχογραφία πιθήκων (λεπτομέρεια), Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting of the monkeys (detail), Akrotiri, 17th c. BC

84. Τοιχογραφία πιθήκων (λεπτομέρεια), Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Wall-painting of the monkeys (detail), Akrotiri, 17th c. BC

Χρυσό ειδώλιο αιγάγρου

Αναπάντεχο ανάμεσα στα πολλά και πλούσια ευρήματα από την ανασκαφή για τη θεμελίωση των νέων στύλων του στεγάστρου είναι το χρυσό ειδώλιο που βρέθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 1999. Μοναδικό στο είδος του, βρέθηκε σε άριστη κατάσταση φυλαγμένο με την ξύλινη θήκη του (μόνο το αποτύπωμά της είχε διατηρηθεί) μέσα σε πήλινη λάρνακα, δίπλα σε ένα μεγάλο σωρό από ζεύγη κεράτων κυρίως κατσικιών. Επειδή η ανασκαφή του χώρου ακόμη βρίσκεται σε εξέλιξη, η συναγωγή συμπερασμάτων για τη σημασία του είναι αδύνατη.

Το ειδώλιο είναι κοίλο και είχε κατασκευασθεί με την τεχνική της κηρόχυσης, καθώς βεβαιώνουν τα πόδια ο λαιμός και η ουρά του ζώου που κολλήθηκαν μετά την αφαίρεση του εσωτερικού πυρήνα του ειδωλίου. Την τελική επεξεργασία το ειδώλιο υπέστη με σφυρηλασία, καθώς μαρτυρούν τα σχετικά ίχνη.

X.N.

Gold ibex figurine

Unexpected among the many and wealthy finds from the excavations made for the foundations of the pillars of the new shelter, is the gold figurine found on 12 December 1999. Unique of its kind, it was discovered in mint condition, inside a wooden box (only the imprint has survived) inside a clay chest (larnax), next to a large pile of pairs of horns, mainly of goats. Excavation of the find-spot is still in progress and it is therefore too early to draw conclusions about the figurine's significance.

The figurine is hollow and was cast by the 'lost-wax' (*cire-perdue*) method. The legs, neck and tail of the animal were soldered on after the removal of the inside core. In the finishing process the figurine was hammered, as deduced from the tool-marks.

C.D.

85

85-86. Χρυσό ειδώλιο αιγάγρου, Ακρωτήρι, 17ος αι. π.Χ.
Gold ibex figurine, Akrotiri, 17th c. BC

86

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ / SELECT BIBLIOGRAPHY

CAMERON, M.A.S.

1978 Theoretical Interrelations Among Thera, Cretan and Mainland Frescoes, στο DOUMAS 1978 (ed.), 579-592

DEVETZI, T.D.

1990 The Stone Industry at Akrotiri: A Theoretical Approach, στο HARDY *et al.* (eds), 1, 19-23

DOUMAS, C. / ΝΤΟΥΜΑΣ, Χ.

1973 Φτέλλος, *ΑΕ*, 161-166

1976 Πρωτοκυκλαδική κεραμική από τα Χριστιανά Θήρας, *ΑΕ*, 1-11

1978, 1980 (ed.), *Thera and the Aegean World I-II*, London

1983 *Thera: Pompeii of the Ancient Aegean*, London

1985 Conventions artistiques à Théra et dans la Méditerranée Orientale à l'époque préhistorique, στο P. Darque et J.-C. Poursat (eds), *L'Iconographie Minoenne*, Paris

1992a *The Wall-Paintings of Thera*, Athens

1992β (επιμ.), *Ακρωτήρι Θήρας 1967-1987. Είκοσι χρόνια έρευνας: συμπεράσματα-προβλήματα-προοπτικές*, Αθήνα

1999 A Pictorial Pithos from Akrotiri, Thera, στο Ν.Χρ. Σταμπολίδης (επιμ.), *Φως Κυκλαδικόν: Τιμητικός τόμος στη μνήμη του Νίκου Ζαφειρόπουλου*, Αθήνα

HARDY, D.A. *et al.*

1990 (eds), *Thera and the Aegean World III*, vols 1-3, London

ILIAKIS, Κ.

1978 Morphological Analysis of the Akrotiri Wall-paintings of Santorini, στο DOUMAS 1978 (ed.), 617-628

IMMERWAHR, S.A.

1990a *Aegean Painting in the Bronze Age*, Pennsylvania and London

1990b Swallows and Dolphins at Akrotiri: Some Thoughts on the Relationship of Vase-Painting to Wall-Painting, στο HARDY *et al.* (eds), 1, 237-245

KATSA-TOMARA, L.

1990 The Pottery Producing System at Akrotiri: An Index of Exchange and Social Activity, στο HARDY *et al.* (eds), 1, 31-40

MANNING, S.W.

1995 *The Absolute Chronology of the Aegean Early Bronze Age: Archaeology, Radiocarbon and History*, Sheffield

MARINATOS, Ν.

1984 *Art and Religion in Thera: Reconstructing a Bronze Age Society*, Athens

MARINATOS, S. / ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Σ.

1939 The Volcanic Destruction of Minoan Crete, *Antiquity* XIII, 425-439

1968-76 *Excavations at Thera I-VII*, Athens

1969 An African in Thera (?), *AAA* II 3, 374-375

1972 *Θησαυροί της Θήρας*, Αθήνα

MARTHARI, M.E. / ΜΑΡΘΑΡΗ, Μ.Ε.

1983 Ανασκαφή στη θέση Φτέλλος Θήρας: περίοδος 1980, *AAA*, XV, 86-101

1990a The Chronology of the Late Phases of Occupation of Akrotiri in the Light of the Evidence from the West House Pottery Groups, στο HARDY *et al.* (eds), 3, 57-70

1990β Investigation of the Technology of Manufacture of the Local LBA Thera Pottery: Archaeological Consideration, στο HARDY *et al.* (eds), 1, 449-458

1993a Remarks on the Hellado-Thera Contacts on the Basis of the Ceramic Evidence, στο C. Zerner *et al.* (eds), *Wace and Blegen: Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age, 1939-1989*, Amsterdam, 249-256

1993b *Ακρωτήρι Θήρας: Η κεραμική του στρώματος της ηφαιστειακής καταστροφής*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

MICHAILIDOU, Α.

1990 The Lead Weights from Akrotiri: The Archaeological Record, στο HARDY *et al.* (eds), 1, 407-419

MORGAN, L.

1988 *The Miniature Wall-paintings of Thera*, Cambridge

ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ, Χ.

1992 Προβλήματα της αιγαιακής ζωγραφικής και οι τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου, στο ΝΤΟΥΜΑΣ 1992β (επιμ.), 81-94

PALYVOU, C. / ΠΑΛΥΒΟΥ, Κ.

1986 Notes on the Town Plan of Late Cycladic Akrotiri, Thera, *BSA* 81, 179-194

1999 *Ακρωτήρι Θήρας: Οικοδομική τέχνη και μορφολογικά στοιχεία στην Υστεροκυκλαδική αρχιτεκτονική*, Αθήνα

ΠΑΡΑΓΙΑΝΝΟΡΟΥΛΟΥ, Α. / ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Α.

1990 Some Changes in the BA Pottery Production at Akrotiri and their Possible Implications, στο *HARDY et al.* (eds), 1, 57-66

1992 Το ΜΚ Ακρωτήρι στο ΝΤΟΥΜΑΣ 1992β (επιμ.), 173-183

ΣΟΤΙΡΑΚΟΡΟΥΛΟΥ, Ρ. / ΣΩΤΗΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Π.

1998 The Early Bronze Age Stone Figurines from Akrotiri on Thera and their Significance for the Early Cycladic Settlement, *BSA* 93, 107-165

1999 *Ακρωτήρι Θήρας: Η Νεολιθική και η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού επί τη βάση της κεραμικής*, Αθήνα

ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ, Χ.Α. / TELEVANTOU, C.A.

1984 Κοσμήματα από την προϊστορική Θήρα, *ΑΕ*, 14-54

1989 Θήρα, Ορυχεία Μαυρομάτη, *ΑΔ* 37 (1982), Χρονικά, 358-359.

1992 Theran Wall-painting: Artistic Tendencies and Painters, στο Laffineur, R. and Crowley, J. (eds), *Aegean Bronze Age Iconography: Shaping a Methodology*, Liege, 145-159

1994 *Ακρωτήρι Θήρας: Οι ταιχογραφίες της Δυτικής Οικίας*, Αθήνα

ΤΖΑΧΙΛΙ, Ι.

1990 All Important yet Elusive: Looking for Evidence of Cloth-Making at Akrotiri, στο *HARDY et al.* (eds), 1, 380-389

VELITZELOS, E.

1990 New Palaeobotanical Data for the Evolutionary History of Plants in the Aegean Area, with Special Reference to the Palaeoflora of Thera, στο *HARDY et al.* (eds), 2, 406-409

ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΛΑΚΙΣ, Γ.

1995 *Santorini, Guide to "the Volcano": Palea and Nea Kameni, Volcanic Activity in Historic Time*, Athens

WARREN, P.M.

1979 The Stone Vessels from the Bronze Age Settlement at Akrotiri, Thera, *ΑΕ*, 82-113

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

MINISTRY OF CULTURE
XXI EPHORATE OF PREHISTORIC AND CLASSICAL ANTIQUITIES
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY AT ATHENS

ISBN 978-960-214-585-2

